

Trøndelag fylkeskommune
Tröündelagen fylhkentjielte

Vedtatt i fylkestinget i møte 15.12.2021

REGIONAL PLAN FOR KULTURMILJØ I TRØNDELAG 2022-2030

Regijonale soejkesje kultuvrebyrjesidie Tröündelagesne 2022-2030

Regional plan for kulturmiljø skal gi føringer for en regional kulturmiljøpolitikk for Trøndelag. Planen er avgrenset til faste kulturminner, kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy, uavhengig av om de har formelt vern eller ikke. Planen gjelder i perioden 2022 – 2030.

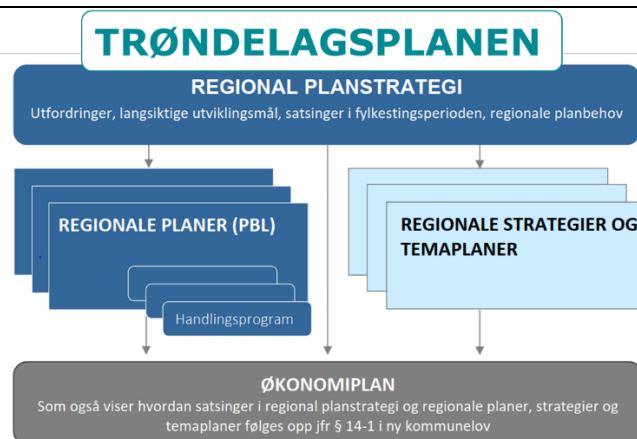
Til planen hører:

- Vedlegget Mangfoldige Trøndelag. Revideres i 2023/2024 og eventuelt i 2027.
- Handlingsprogram. Varighet på to år, men vi vurderer behovet for revidering hvert år, jf. plan og bygningsloven.

Begrepet kulturmiljø er fra 2020 innført som en samlebetegnelse for kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap.

Regional plan for kulturmiljø skal nå følgende mål i Trøndelagsplanen:

- I 2030 er kunst og kultur en viktig drivkraft for samfunnsutvikling i Trøndelag
- I 2030 skal god livskvalitet og mangfold kjennetegne Trøndelag
- I 2030 er Trøndelag best i Norge på regional samhandling
- I 2030 har Trøndelag et balansert utbyggings- og bosettingsmønster
- I 2030 har Trøndelag bærekraftig areal- og transportstruktur
- I 2030 har Trøndelag et omstillingsdyktig og framtidsrettet arbeids- og næringsliv

Planen er en regional plan som kan få arealføringer. Planen inneholder mål og satsinger/strategier på utvalgte tema.

Til planen hører et handlingsprogram med tiltak. Fylkeskommunen har en varighet på to år, men vurderes revidert hvert år, jf. plan og bygningsloven

Andre regionale planer og strategier med relevans for kulturminnefeltet:

Regional plan for arealbruk og Strategi for klimaomstilling, Strategi for kultur, Strategi for innovasjon og verdiskaping, Strategi for kompetanse.

Sentrale nasjonale føringer:

- Kulturminneloven og plan- og bygningsloven
- Forskrift om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven
- NOU 2002:01 Fortid former framtid
- St. meld. Nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner
- Meld. St. 35 (2012-2013) Framtid med fotfeste. Kulturminnepolitikken.
- Meld. St. 16 (2019 – 2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken.
- Riksantikvarens strategi og faglige anbefalinger for by- og stedsutvikling
- Riksantikvarens Strategi for arbeid med kulturarv i kommunene (2019-2022)
- Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019-2023

Forord

Åvtebaakoe

«**Vi skaper historie**» er Trøndelag fylkeskommunes visjon. Å skape historier om Trøndelag er en prosess som foregår rundt omkring i fylket vårt hver dag. Regional plan for kulturmiljø er sammen med Trøndelagsplanen, andre planer og strategier et verktøy for å produsere, samle og formidle historier i Trøndelag.

«**I 2030 engasjerer trønderne seg i et mangfold av godt bevarte kulturmiljø**». Dette er hovedmålet i planen. Kulturarven og historien tilhører Trøndelags befolkning, og målet innebærer at alle har mulighet til å bli bedre kjent med og engasjere seg i sin egen kulturarv. Sammen skal vi gjøre kulturarven tilgjengelig og bruke den som grunnlag for en utvikling som engasjerer!

Planen skal fungere fram til 2030. 2030 blir et spesielt år i nasjonal sammenheng med stor markering av 1000-års jubileet for slaget på Stiklestad. Vi ønsker at trønderne løfter fram kulturmiljøer med historier om folkestyre, verdier i lovverket og de andre temaene i jubileumsstafetten fram mot 2030.

«**De som ikke husker fortiden er dømt til å gjenta den**» (George Santayana, *Reason in Common Sense*, 1905). Vi må tørre å belyse og reflektere over vonde og vanskelige perioder og hendelser i fortida vår. Krigshandlinger, fornorskningspolitikken og storsamfunnets utvikling på bekostning av minoriteter, er viktige deler av den trønderske historien som vi må ta med oss inn i framtida.

Kulturmiljø skaper opplevelser med særpreg. Gjennom planens mål og tiltak kobler vi forvaltningen av kulturmiljøene tettere til fylkeskommunens satsing på opplevelsesnæring og verdiskaping. Vårt ønske er at denne planen vil gi inspirasjon, kunnskap og motivasjon til kreative og levedyktige næringssetninger.

Kulturmiljøområdet bidrar i klimaarbeidet, samtidig som vi må sørge for at vi bevarer viktige kulturmiljø i møte med klimaendringene. Regional plan for kulturmiljø setter mål og gir retningslinjer også for kulturmiljøområdets klimabidrag i Trøndelag. Sirkulærøkonomi har i alle år vært en grunnpilar i bevaringsarbeidet. Kunnskap om materialer og teknikker som gir miljøvennlige og varige bygninger må fram i lyset som bidrag til å redusere klimagassutslippene.

Gjennom mål og retningslinjer i planen ønsker vi å skape tydelige føringer og gode forutsetninger for samarbeid om utvikling av regionen. Vi håper at planen vil inspirere og stimulere til nyskapende utvikling med grunnlag i kulturmiljøene i fylket vårt.

Vi ser fram til spennende år med ny kulturmiljøpolitikk!

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Innholdsfortegnelse	4
Sammendrag mål og retningslinjer	6
Innledning	10
Bakgrunn	
Roller og ansvar i kulturmiljøforvaltningen	
Formålet med planen og prosessen	
Avgrensing i tema og tid	
Samiske og nasjonale minoriteters kulturmiljø	
Planens virkning	
Planprosessen	
Oppfølging av planen	
Internasjonale, nasjonale og regionale føringer	
Infoside: Kulturmiljø og kulturlandskap	16
Perspektiver på kulturmiljø i 2020-åra	17
Ny kulturmiljøpolitikk for Trøndelag 2022-2030	18
Tema 1: Regionale verdier og kunnskapsformidling	20
Tema 2: By- og stedsutvikling	22
Tema 3: Håndverk og materialproduksjon	24
Infoside: Båt og fartøyvern	27
Tema 4: Klima	28
Tema 5: Opplevelsesnæringer	30
Infoside: Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen	32
Tema 6: Kulturmiljø, fellesskap og demokrati	33
Mulige konsekvenser av planen for samfunn og miljø	36
Vedlegg: Ordliste	38
Vedlegg: Kunnskapsgrunnlag	40

Sisvege

Åvtebaakoe	3
Sisvege	5
Iktedimmie ulmieh jïh njoelkedassh	8
Aalkoe	10
Duekie	
Aajkoe soejkesjinie jïh prosessine	
Soejkesjeprosesse	
Gaertjiedimmie teemine jïh tijjesne	
Saemien jïh nasjonaale unnebelåhkoej kultuvrebyjrese	
Soejkesjen effekte	
Råållah jïh dïedte kultuvrebyjresereeremisnie	
Guhkiebasse barkoe soejkesjinie	
Gaskenasjonaale, nasjonaale jïh regijonaale bihkedassh	
Bïevnesesåjroe: Kultuvrebyjrese jïh kultuvreeatneme	16
Perpektijvh kultuvrebyjresasse 2020-jaepiej	17
Orre kultuvrebyjresopolitihke Trööndelagese 2022 -2030	18
Teema 1: Regijonaale aarvoeh jïh daajroegeerjehtimmie	20
Teema 2: Staare- jïh sijjievteedimmie	22
Teema 3: Vætnoe jïh iebneproduksjovne	24
Bïevnesesåjroe: Vïnhtse- jïh skïhpevaarjelimmie	27
Teema 4: Klijma	28
Teema 5: Dååjresejielemh	30
Bïevnesesåjroe: Vearteneaerpie Røros bergstad jïh Circumferensen	32
Teema 6: Kultuvrebyjrese, ektievoete jïh demokratije	33
Konsekvensh soejkesjistie seabradahkese jïh byjresasse	36
Lissietjaalege: Baakoelæstoe	38
Lissietjaalege: Daajroevåarome	40

Sammendrag mål og retningslinjer

Vi gjør oppmerksom på at vi bruker **begrepet kulturmiljø** som **samlebetegnelse** for **kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap**.

OVERORDNA MÅL OG RETNINGSLINJER	I 2030 engasjerer trønderne seg i et mangfold av godt bevarte kulturmiljø.
	<ul style="list-style-type: none"> • Vi legger FNs bærekraftsmål til grunn og at god forvaltning av kulturmiljø bidrar til bærekraftig samfunnsutvikling. • Fylkeskommunen, Sametinget og kommunene ser kulturmiljø i sammenheng med andre samfunnsområder som folkehelse, friluftsliv, skole, reiseliv, landbruk, klima og miljø, brannsikring, og universell utforming. • Fylkeskommunen, Sametinget, kommunene, museene og frivillige organisasjoner legger til rette for at alle kan engasjere seg i og ta ansvar for kulturmiljø. Vi legger et inkluderende perspektiv til grunn. • Vi løfter fram verdensarven Røros bergstad og Circumferensen som et område for den beste praksisen i forvaltning, og formidling av natur- og kulturmiljø, og bringer erfaringene videre til andre. • Kulturmiljøene bør sikres og forvaltes som ressurser i areal- og miljøforvaltningen:<ul style="list-style-type: none"> ◦ Nasjonalt og regionalt viktige kulturmiljø skal sikres i kommune- og reguleringsplaner. Kommunene skal kartlegge og verdivurdere lokalt viktige kulturmiljø i plan, og vurdere å sikre disse i kommuneplanens arealdel og reguleringsplaner. Hensynene som skal ivaretas tilpasses hvert enkelt kulturmiljø, og innarbeides i kommuneplanens arealdel og reguleringsplaner med bestemmelser og/eller retningslinjer. ◦ Arealene i viktige kulturmiljø og kulturlandskap bør holdes åpne og nedbygging og skogplanting bør unngås. ◦ I arbeid med by- og stedsutvikling skal verneverdige bygninger og bygningsmiljø ses på som ressurser. Mulighetene for gjenbruk og transformasjon gjennom ny bruk skal utredes. ◦ Nye tiltak i randsone rundt viktige kulturmiljø eller kulturlandskap bør utformes slik at deres verdier og særpreg ikke svekkes. (Fra Regional plan for arealbruk i Trøndelag)
RETNINGSLINJER FRA REGIONAL PLAN FOR AREALBRUK	I 2030 har vi god oversikt over og lett tilgjengelig kunnskap om regionalt og nasjonalt verneverdige kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy i Trøndelag.
REGIONALE VERIDER OG KUNNSKAPFORMIDLING	<ul style="list-style-type: none"> • Fylkeskommunen, Sametinget, Statsforvalteren, og kommunene legger oversikten over nasjonalt, og regionalt verneverdige kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy til grunn i areal- og miljøforvaltningen. • Fylkeskommunen, Sametinget, Statsforvalteren, kommunene og museene arbeider for å løfte frem underrepresenterte båt og fartøytyper, kulturmiljøer og kulturlandskap i samarbeid med organisasjoner, museene og frivillige. • Vi løfter fram et utvalg av kulturmiljø og kulturlandskap i felleskap hvert år som vi formidler og tilrettelegger for besøk. • Fylkeskommunen, Sametinget og museene utarbeider og tilgjengeliggjør kunnskap om de regionalt og nasjonalt verneverdige kulturmiljøene, kulturlandskapene og fartøyene.
BY- OG STEDSUTVIKLING	I 2030 bidrar godt bevarte kulturmiljø til steder der det er godt å leve.
	I 2030 bidrar samskaping til en attraktiv og bærekraftig by- og stedsutvikling basert på stedenes kvaliteter, særpreg og historie.
	<ul style="list-style-type: none"> • Staten, fylkeskommunen og kommunene legger Riksantikvarens gjeldende bystrategi til grunn i sin planlegging og forvaltning, og bruker byggesaksreglene aktivt for å ivareta kulturmiljøverdiene. • I områder med utbyggingsbehov registrerer kommunen kvalitetene ved de bygde, arkeologiske, grønne og blå kulturmiljøene, og avklarer handlingsrommet for fortetting så tidlig som mulig. Fylkeskommunen og Sametinget bistår ved behov. • Offentlige eiere går foran som et godt eksempel og utreder gjenbruk, ombruk og transformasjon av bygninger som et første alternativ framfor å rive og bygge nytt. • Kommunene oppfordrer tiltakshavere i plan- og byggesaker til å utrede gjenbruk, ombruk og transformasjon av bygninger som et første alternativ framfor å rive og bygge nytt. • Kommunene ser til at fortetting og tiltak i byrommet tar hensyn til eksisterende kulturmiljø når det gjelder volum, formgivning og materialbruk. • Fylkeskommunen, Sametinget, og kommunene legger til rette for at kunnskap om kulturarv i byer og steder økes og deles mellom planleggere, arkitekter, utbyggere, håndverkere og andre aktører. • Kommunene legger så tidlig som mulig til rette for åpenhet og medvirkning, og sørger for at planer og tiltak blir illustrert og formidlet på en slik måte at konsekvensene blir tydelig for alle.

HÅNDVERK OG MATERIALPRODUKSJON	I 2030 har vi etablert små og store bygningsvernentre i alle regionene i Trøndelag.
	I 2030 har vi god rekruttering av håndverkere til båt-, fartøy- og bygningsvern. <ul style="list-style-type: none"> Fylkeskommunen går sammen med eksisterende regionale fagmiljø, museer, kommuner og samiske språk- og kultursentre for å etablere og utvikle bygningsvernentre/kompetansesentre Kommunene bruker de lokale bygningsvernentrene som ressurs, f.eks. i oppfølgingen av kulturminneplaner, byggesaker og behandling av spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL-midler). Vi legger til rette for næringsutvikling for små, lokale bedrifter knytta til tradisjonelt håndverk og materialproduksjon i alle kommuner. I Trøndelag setter vi gjenbruk, bygningsvern og tradisjonelt håndverk på dagsorden i skolene og i undervisningen i alle fag der det er relevant. Vi tilrettelegger for engasjement og frivillighet innen båt- og fartøyvern Fylkeskommunen styrker mulighetene for etterutdanning og lærlingeordninger for bygningsvern og båt- og fartøyvern Staten, Sametinget, fylkeskommunen og kommunene krever nødvendig kompetanse i arbeid på egne verneverdige bygninger og i vedtak om tilskudd til fartøy- og bygningsvernprosjekter.
KLIMA	I 2030 har vi kartlagt og redusert risikoen for at klimaendringer kan skade utsatte kulturmiljø.
	I 2030 foretrekker trønderne å gjenbruke bygninger fremfor å rive og bygge nytt. <ul style="list-style-type: none"> Museene, Statsforvalteren og fylkeskommunen gir god veiledning og formidler sammenhengen mellom klima og kulturmiljø Kommunene utarbeider risiko- og sårbarhetsanalyser og iverksetter tiltak på utsatte kulturmiljø i samarbeid med Statsforvalteren, fylkeskommunen, Sametinget og evt. andre relevante aktører. Forvaltning, tiltakshavere og eiere av kulturmiljø bidrar til å redusere klimagassutslipp og til god miljøforvaltning gjennom skjøtsel og vedlikehold på kulturmiljøets premisser Kommunene, Sametinget og fylkeskommunen fremmer klima- og energieffektiviseringstiltak som ikke går på bekostning av kulturhistoriske verdier Offentlige eiere går foran som et godt eksempel og utreder gjenbruk, ombruk og transformasjon av bygninger som et første alternativ framfor å rive og bygge nytt. Kommunene oppfordrer tiltakshavere i plan- og byggesaker til å utrede gjenbruk, ombruk og transformasjon av bygninger som et første alternativ framfor å rive og bygge nytt. Fylkeskommunen og kommunene fremmer bruk av klimagassbudsjett for bygninger som favner om hele byggeprosessen og bygningenes livsløp
OPPLEVELSESNÆRINGER	I 2030 er et mangfold av kulturmiljø attraktive besøksmål i Trøndelag.
	I 2030 er kulturmiljø og historier grunnlag for næringsutvikling og nyskapende produkter. <ul style="list-style-type: none"> Vi prioriterer næringsretta tiltak i kulturmiljø som oppfyller følgende punkter:<ul style="list-style-type: none"> kulturmiljø der prinsipper for bærekraft er lagt til grunn for utviklingen kulturmiljø der tiltakene er i tråd med vedtatt retning i Scenario for opplevelsesnæring i Trøndelag og konseptene trønderske gjestebud, trønderske underverk og trønderske naturgleder. kulturmiljø der utviklingsarbeidet skjer som tverrfaglig samarbeid fra starten av kulturmiljø som er sentrale i Trøndelags historie, som styrker besøksaktiviteten og eller som styrker mangfoldet av godt tilrettelagte besøksmål kulturmiljø som kan bli en del av et helhetlig opplevelsestilbud <p>Tiltak i kulturmiljø som synliggjør og fremmer samisk og minoriteters næring, språk og kultur, skal foregå på deres egne premisser.</p>
KULTURMILJØ, FELLESKAP, DEMOKRATI	I 2030 kjenner trønderne til kulturmiljøer som bærer historier om demokrati og selvstyre, undertrykkelse og forsoning. <ul style="list-style-type: none"> Skoler og museene i Trøndelag bruker kulturmiljøer aktivt i undervisningen og dialog om etikk, moral, demokrati og fellesskap. Kommunene kobler seg på nasjonaljubileet 2030 og løfter fram relevante kulturmiljø i sin kommune.

Iktedimmie ulmieh jñh njoelkedassh

NB! Mijjeh voerkelibie mijjeh **baakoetjertem kultuvrebyjrese** nuhtjebe goh **ektie baakoetjerte kultuvremojhtesidie, kultuvrebyjresidie jñh kultuvreeatnamasse.**

BIJJEMES ULMIEH JÑH NJOELKEDASSH	Jaepien 2030 tröönderh iedtjem vuesiehtieh gelliesäärhts hijven vaarjeldihkie kultuvrebyjresidie.
	<ul style="list-style-type: none"> Mijjeh EN:n nænnoesvoetulumieh vääroemasse biejebe, jñh hijven reereme kultuvrebyjresijstie nænnoes seabradahkeevtiedimmiem buakta. Fylhkentjielte, Saemiedigkie jñh tjielth kultuvrebyjreseråajvarimmieh ektiedimmesne vuejnieh jeatjah seabradahkesuerkiejgumie goh almetjehealsoe, ålkoiejielede, skuvle, fealadasse, laanteburrie, eatneme, klijmaråajvarimmieh, praedtievaarjelimie jñh universelle hammoedimmie. Fylhkentjielte, Saemiedigkie, tjielth, museumh jñh jñjtjevyljehke organisasjovnh sjehteledtieh ihke gaajhkesh maehtieh iedtjem vuesiehtieh jñh diedttem vaeltedh kultuvrebyjresi åvteste. Mijjeh feerhmeles perspektijvem vääroemasse biejebe. Mijjeh veartenaerpiedajvem Røros Bergstad jñh Circumferensem åvtese lutnjebe goh akte suerkie dan bööremes praksisasse reeremisnie jñh bievnemisnie eatneme- jñh kultuvrebyjresijstie, jñh dååjrehtimmie bijre jeatjabidie soptsestie. Byöroe kultuvrebyjresidie vierhtine gorredidh jñh reeredh areaale- jñh byjresereeremisnie: <ul style="list-style-type: none"> Edtja nasjonaale jñh regijonaale vihkeles kultuvrebyjresh gorredidh tjielte- jñh reguleeremesoejkesjinie. Tjielth edtjeh goerhtalledh jñh aarvoem vaarjasjidh voenges vihkeles kultuvrebyjresijstie soejkesjisnie, jñh vaarjasjidh dejtie gorredidh tjieltesoejkesjen areaalebielesne jñh reguleeremesoejkesjinie. Maam edtja krööhkestidh edtja fierhten kultuvrebyjresasse sjehtedidh, jñh meatan vaeltedh tjieltesoejkesjen areaalebealan jñh reguleeremesoejkesjidie nænnoestimmiejgumie jñh/jallh njoelkedassigumie. Areaalh vihkeles kultuvrebyjresinie jñh kultuvreeatnaminie byöroeh ræhpas hööltesovvedh jñh byöroe uvtedh dejnie dajvine bigkedh jñh orre skåajjesjædtoeh seehtedh. Barkosne staare- jñh sijjievttiedimmine edtja vaarjelimievyrtegs gætieh jñh gætiebyjresh vierhtine vaartasjidh. Edtja salkehtidh mejtie nuepie gäävnese dejtie mubpesth nuhtjedh jñh dejtie jeatjahtehtedh orre åtnoen tjirrh. Byöroe orre råajvarimmieh raastedajvesne vihkeles kultuvrebyjresi jallh kultuvreeatnemi bijre hammoedidh naemhtie guktie dej aarvoeh jñh sjiere væntah eah viesjiehtåbpoeh sjidh. (Regijonaale soejkesjistie areaaleåtnose Trööndelagesne)
NJOELKEDASSH AREAALSOEJKESJEMMAN RPS:STE	
REGIJONAAL AARVOEH JÑH DAARJOEGEERJEHTIMMIE	Jaepien 2030 tröönderh iedtjem vuesiehtieh gelliesäärhts hijven vaarjeldihkie kultuvrebyjresidie. <ul style="list-style-type: none"> Fylhkentjielte, Saemiedigkie, Staatehaaltoje jñh tjielth bijjieguvviem vääroemasse biejeih bijjeli nasjonaale jñh regijonaale vaarjelimievyrtegs kultuvrebyjresh, kultuvreeatnemh jñh skihph areaale- jñh byjresereeremisnie. Fylhkentjielte, Saemiedigkie, Staatehaaltoje, tjielth jñh museumh barkeminie vñhtsh jñh vñhtsesäärhth, kultuvrebyjresh jñh kultuvreeatnemh, mejstie akte onne låhkoeh, åvtese lutnjedh laavenjostosne organisasjovnigumie, museumigumie jñh jñjtjevyljehke almetjigumie. Mijjeh ektesne sæemies vaeljehke kultuvrebyjresh jñh kultuvreeatnemh åvtese lutnjebe fierhten jaepien mej bijre bievene jñh sjehteladtebe guesside. Fylhkentjielte, Saemiedigkie jñh museuemh daajroem evtiedieh jñh åehpies darjoeh dej regijonaale jñh regijonaale vaeljehke kultuvrebyjresi jñh vñhtsi bijre.
STAARE- JÑH SIJJIEVTTIEDIMMIE	Jaepien 2030 hijven vaarjeldihkie kultuvrebyjresh viehkiehtieh sijjeh sjugniedidh gusnie hijven veasodh. <p>Jaepien 2030 ektiesjugniedimmie viehkehte lyjhkedihks jñh nænnoes staare- jñh sijjievttiedimmiem sjugniedidh mij vääroeminie åtna sijjiej kvaliteeth, sjierevoeth jñh histovrijem.</p> <ul style="list-style-type: none"> Staate, fylhkentjielte, jñh tjielth Rijkheantikvaaren siejhme staarestrategijem vääroemasse biejeih sijjen soejkesjimmesne jñh reeremisnie, jñh bigkeme-aamhtesenjoelkedasside eadtjohkelaakan nuhtjeh juktie kultuvrebyjrese-aarvojde gorredidh. Dajvine mah daerpiesvoeth utnieh bigkedh, tjielte kvaliteetide dejnie bigkeme, arkeologeles, kruana jñh plaave kultuvrebyjresinie registreerie, jñh tjielkestahta dan varke goh gåarede mejtie maahta söökebe bigkedh. Fylhkentjielte jñh Saemiedigkie viehkiem faalehtieh gosse daerpies. Byögkeles aajhterh edtjeh hijven åvteguvvine årrodh jñh orresistie åtnoem, jeatjah åtnoem jñh transformasjovnem gætijste salkehtieh goh voestes alternatijve sijjeste ryjvestidh jñh orre bigkedh. Tjielth råajvarimmieaajhterh soejkesje- jñh bigkemeaamhtesinie haestieh orresistie åtnoem, jeatjah åtnoem jñh jeatjahtetemem gætijste salkehtidh goh voestes alternatijve sijjeste ryjvestidh jñh orre bigkedh. Tjielth giehtjedieh söökebe bigkeme jñh råajvarimmieh staarerommesne, daaletje kultuvrebyjresh krööhkestieh gosse lea volumen, hammoedimmien jñh materijaaleåtnoen bijre.

	<ul style="list-style-type: none"> Fylhkentjielte, Saemiedigkie jih tjielth sjehteledtieh ihke daajroe kultuvreaerpien bijre staarine jih sijjine læssanieh jih juakasuvvieh soejesjæjaj, arktitekti, vytnesjæjaj jih jeatjah aktööri gaskem. Tjielth ræhpasvoetese jih meatanårroemasse sjehteledtieh dan varke gåarede, jih huksieh soejesjeh jih råajvarimmieh vååjnesasse bæetieh jih bievneme sjidtieh guktie konsekvensh tjyölkehke sjidtieh gaajhkesidie.
VÆTNOE JIH IEBNEPRODUKSJOVNE	Jaepien 2030 libie smaave jih stoerre gåetievaarjelimmiejarngh tseegkeme gaajhkine regijovnine Tröøndelagesne.
	Jaepien 2030 hijven dåårrehtimmiem vytnesjæjijste utnebe vñhtse-, skñhpe- jih gåetievaarjelæmman. <ul style="list-style-type: none"> Fylhkentjielte edtja dej gaavnoes regijonaale faagebyjresigujmie, tjæltigujmie jih saemien gieles- jih kultuvrejarngigujmie laavenjostedh juktie gåetievaarjelimmiejarngh/maahtoejarngh tseegkedh jih evtiedidh Tjielth doh voenges gåetievaarjelimmiejarngh vierhtine nuhtjeh, v.g. dennie guhkiebasse barkosne kultuvremojhtesesoejesjijstie, bigkemeaamhtesinie jih gåetedimmesne sjære byjreseråajvarimmijste laanteburresne (SMIL-vierhtieh). Mijjeh jielemeevtiedæmman smaave, voenges sieltide sjehteladtebe mah Leah viædteldihkie aerpievuekien vætnose jih iebneproduksjovnese gaajhkine tjæltine. Tröøndelagesne orresistie åtnoem, gåetievaarjelimmiejarngh jih aerpievuekien vætnose biejjieöörnegasse biejebe skuvline jih ööhpehtimmesne gaajhkine faagine gusnie Leah sjehteles. Mijjeh eadtjohkevoetese jih jijtjevyljehkevoetese sjehteladtebe vñhtse- jih skñhpevaarjelimmiejarngh sisnjelen Fylhkentjielte nupeide nænnoste minngieööhpehtæmman jih lierehtæjjaöörnegidie gåetievaarjelæmman jih vñhtse- jih skñhpevaarjelæmman Staate, Saemiedigkie, fylhkentjielte jih tjielth daerpien maahtoe krieveih barkosne jijtsh vaarjelimmievyrtegs gåetine, jih nænnoestimmesne dåarjoen bijre skñhpe- jih gåetievaarjelimmiejarnghprojektide.
KLIJMA	Jaepien 2030 libie vaahram goerehtalleme jih giehpiedamme ihke kljmajarkelimmieh maehetieh præåsehke kultuvrebyjresh skaaroehetidh.
	Jaepien 2030 tröønderh sijhtieh buerebh gåetieh orresistie nuhtjedh sijjeste dejtie ryjvestidh jih orre bigkedh. <ul style="list-style-type: none"> Museumh, Staatehaaltoje jih fylhkentjielte hijven bihkedimmiem vedtieh, jih ektiedimmiem bijre bievnieh kljman jih kultuvrebyjresi gaskem Tjielth vaahra- jih præåsehkevoeteanalysh darjoeh jih råajvarimmiejgugujmie nierhkieh præåsehke kultuvrebyjresinie laavenjostosne Staatehaaltoejinie, fylhkentjæltine, Saemiedigkie jih evt. jeatjah sjyöhtehke aktöörigujmie. Reereme, råajvarimmie-aajhterh jih aajhterh kultuvrebyjresijstie viehkiehtieh kljmagaasseluejhtemh giehpietidh, jih hijven byjresereeremem utnieh gorredimmiem tjærrh kultuvrebyjresen premissine. Tjielth, Saemiedigkie jih fylhkentjielte kljma- jih energijeradtjoestimmieråajvarimmieh eevtjeh mah eah kultuvrehistovrijes aarvoeh sæjjan biejh. Byögkeles aajhterh edtjeh hijven åvtæguvvine årrodh jih orresistie åtnoem, jeatjah åtnoem jih transformasjovnem gåetijste salkiehtieh goh voestes alternativje sijjeste ryjvestidh jih orre bigkedh. Tjielth råajvarimmieaajhterh soejesje- jih bigkemeaamhtesinie haestieh orresistie åtnoem, jeatjah åtnoem jih jeatjahetmem gåetijste salkiehtidh goh voestes alternativje sijjeste ryjvestidh jih orre bigkedh. Fylhkentjielte jih tjielth åtnoem kljmagaassebudsjedteste gåetide eevtjeh mah abpe bigkemeprosessem jih gåetie jieledegåhkoem feerhmieh.
DÅÅJRESE-JIELEMH	Jaepien 2030 gellielaaketje kultuvrebyjresh Leah lyjhkedihks ulmieh guessine mñnedh Tröøndelagesne.
	Jaepien 2030 kultuvrebyjresh jih soptsesh Leah våarome jielemeevtiedæmman jih orresjugneden dorjesidie. <ul style="list-style-type: none"> Mijjeh evtiedimmieråajvarimmieh jielemen vöoste kultuvrebyjresinie prioriteerebe mah daejtie mieride illieh::<ul style="list-style-type: none"> kultuvrebyjresh gusnie prinsihph monnehkevoetese Leah våaroemasse biejesovveme evtiedæmman kultuvrebyjresh gusnie råajvarimmieh Leah nænnoestamme otnjegen mietie prosjektesne Scenario for opplevelsesnæring i Tröøndelag jih konseptine mej nommh tröønderske gjestebud, tröønderske underverk jih tröønderske naturgleder. kultuvrebyjresh gusnie evtiedimmiebarkoe laavenjostojne faagi dåaresth dorjesåvva aalkoelistie kultuvrebyjresh mah Leah jærngesne Tröøndelagen histovrijisnie, mah vaaksjomedarjoemidie jih jallh mah gellievoetem nænnoestieh hijven sjehteladtebe guessieulmijste kultuvrebyjresh mah maehetieh bieline sjidtedh aktede ellies dååjresefaalenasseste <p>Råajvarimmieh kultuvrebyjresinie mah saemien jih unnebelåhkoeh jielemem, gielem jih kultuvrem eevtjeh, edtjeh dej premissi mietie årrodh.</p>
KULTUVRE-BYJRESE, EKTIEVOETE, DEMOKRATIE	Jaepien 2030 tröønderh kultuvrebyjresh demtieh mah soptsesh demokratien jih jijtjståvroen, dñedtelgimmien jih liktemen bijre guedtieh. <ul style="list-style-type: none"> Skuvlh jih museumh Tröøndelagesne kultuvrebyjresidie eadtjohkelaakan ööhpehtimmesne jih gaskesadtemisnie nuhtjeh etihken, moraalen, demokratien jih ektievoeten bijre. Tjielth aaj jijtjemse ektiedie nasjonaalehevehtæmman 2030, jih sjehteles kultuvrebyjresh sijjen tjæltiesne åvtese lutnjeh.

Innledning

Aalkoe

Regional plan for kulturmiljø i Trøndelag 2022 – 2030 inneholder en ny kulturminnepolitikk for Trøndelag. Planen erstatter de to eldre kulturminneplanene *Handlingsprogram for kulturminnepolitikk i Nord-Trøndelag*, og *Regional plan for kulturminner i Sør-Trøndelag 2013 – 2017 (21)*.

I planarbeidet har fylkeskommunen jobbet fram felles regionale mål, delmål for seks ulike tema, retningslinjer og tiltak sammen med mange aktører.

*En regional planprosess er en god arena
der vi kan løse utfordringer og gripe muligheter, prioritere og
løfte fram i lag.*

Bakgrunn

Samfunnsgode med mange ulike eiere og spredt ansvar

Kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap er et samfunnsgode som mange aktører forvalter; enkeltpersoner, bedrifter så vel som frivillige organisasjoner, og ulike offentlige forvaltningsorganer på alle nivå. Ansvar for kulturarven, det vil si de faste kulturminnene, løse gjenstander, dokumentarven, og den immaterielle kulturarven, er spredt mellom ulike instanser. Det er utfordrende å se kulturarven som et hele, men det gir også noen spennende muligheter. En regional plan for kulturmiljø vil bidra til helhetstenking.

Kommuneoverskridende

Håndtering av kommuneoverskridende problemstillinger er et samfunnsansvar gitt til fylkeskommunene. Den nye regionreformen trekker fylkeskommunen fram som en retningsgivende, samordnende og mobiliserende aktør. Dette står også sentralt i rollen som veileder og myndighetsutøver på kulturminneområdet. Fylkeskommunen, Sametinget og kommunene forvalter kulturminner med både lokale, regionale og nasjonale kulturmiljøverdier. Dette krever en overordnet plan og retningslinjer.

Kommunene arbeider med kulturminneplaner – regional plan kan styrke forvaltningen

Alle kommunene i Trøndelag har fullført eller er i gang med å utarbeide en kulturminneplan for sin kommune. Noen tema er felles for flere kommuner, eller er av regional interesse. Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen spenner for eksempel over to fylker og fem kommuner. Et regionalt planarbeid kan styrke både den kommunale og regionale forvaltningen, og løfte fram nye tiltak i samarbeid med kommuner, museer, frivillige eller andre aktører.

Nye forventninger fra staten

Kommunene og fylkeskommunen har fått nye oppgaver og føringer fra staten, blant annet *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging* i mai 2019 og Riksantikvarens nye *Strategi for arbeid med kulturarv i kommunene 2019-2022*. I april 2020 kom en ny stortingsmelding på kulturminneområdet; Meldt. St. 16 (2019-2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken – Engasjement, bærekraft og mangfold*. Disse nasjonale forventningene avveier vi og baker inn i denne planen.

Roller og ansvar i kulturmiljøforvaltningen

Et bredt spekter av aktører tar vare på og utvikler kulturmiljøene. Eiere, grunneiere og frivillige har ansvar for vedlikehold og skjøtsel.

Musene har god kompetanse på mange kulturhistoriske fagområder og driver bevaring, forskning og formidling på ulike vis. Flere av museene har også god kompetanse på båt- og bygningsvern, og er også læringsarena for tradisjonelt bygningshåndverk. De frivillige kulturvernlagene i fylket bidrar til en bredere forståelse av lokalsamfunnets historie og identitet gjennom bevaring og aktiviteter som skaper sosial bærekraft. Flere av kulturvernlagene har rettslig klageinteresse, blant annet Fortidsminneforeningen.

NTNU Vitenskapsmuseet og Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) gir faglige råd til fylkeskommunen, gjennomfører utgravinger og driver forskning.

I den offentlige forvaltningen har hver sektor og hvert forvaltningsnivå ansvar for sine kulturmiljø.

Klima- og miljødepartementet har det overordna ansvaret for kulturmiljøforvaltningen og det øvrige miljøfeltet. Riksantikvaren er direktoratet, mens fylkeskommunene er regional kulturminnemyndighet, regional planmyndighet og utviklingsaktør. Sametinget ivaretar alle samiske kulturmiljø og er regional kulturminnemyndighet. Kommunene er plan- og byggesaksmyndighet og ansvarlig for å legge til rette for bevaring og bruk av kulturminner.

I forbindelse med regionreformen har fylkeskommunen fått betydelig flere oppgaver fra Riksantikvaren, blant annet innenfor automatisk freda kulturminner, statlig eide kulturminner, tekniske og industrielle kulturminner og fartøyvern.

For en gjennomgang av roller og ansvar, se: www.trondelagfylke.no/kulturminner.

Formålet med planen og prosessen

Formålet med planarbeidet er å samle aktørene for å utarbeide en regional kulturmiljøpolitikk for Trøndelag. Samordning av og samarbeid om tiltak kan øke engasjement, kunnskap og interesse for å bevare og utvikle kulturmiljøene. Vi har en rik kulturarv i Trøndelag, med et stort potensial. Ressursene er begrenset, og for å ivareta vårt samfunnsansvar på området er det avgjørende å samordne prioriteringer på utvalgte områder. En avklaring av regionale kulturmiljøinteresser gir forutsigbarhet i arealforvaltningen, og kan gi felles, gjennomtenkte, og langsiktige satsinger i kulturmiljøforvaltningen.

Regional plan for kulturmiljø skal

- fremme felles mål og retning innenfor utvalgte tema på kulturmiljøfeltet
- gi veiledning og tydelige føringer om regionale kulturmiljøverdier og interesser
- samordne ressurser og virkemidler blant aktuelle aktører og fremme felles satsinger
- ta opp kommune- og sektoroverskridende problemstillinger og fremme løsninger
- avveie nasjonale og internasjonale føringer og forventninger

Definisjoner og avgrensning i tema og tid

Regional plan for kulturmiljø i Trøndelag har varighet fra 2022 til 2030. Dette er i overensstemmelse med blant annet *Trøndelagsplanen* og *Regional plan for arealbruk*.

Planen tar for seg faste kulturminner, kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy, både med og uten formelt (juridisk) vern. Dette er en del av den samla kulturarven. Der det er hensiktsmessig ser vi forvaltningen av de faste kulturminnene i sammenheng med de øvrige delene av kulturarven, slik som de løse kulturminnene (gjenstander), dokumentarven, arkiv og den immaterielle kulturarven som for eksempel håndverk og matkultur.

Planen legger følgende **definisjon av kulturminner** til grunn: «Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng» (kulturminneloven § 2).

Nytt er at vi bruker begrepet **kulturmiljø som en fellesbetegnelse** for kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap. Regjeringen innførte dette i Meld. St. 16 (2019-2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*. Begrepet understreker betydningen av helhet og sammenheng, og tydeliggjør forbindelsen til klima- og miljøpolitikken.

I denne planen bruker vi begrepet kulturlandskap fordi vi først og fremst er opptatt av den kulturhistoriske og menneskeskapte dimensjonen i landskapet.

Fartøyvern har i kulturmiljøforvaltningen tradisjonelt vært brukt om bevaring av fartøy i flytende tilstand, med en lengde på minst 12 meter. Vi tar foreløpig utgangspunkt i denne definisjonen, men er kjent med at fartøy også kan brukes som begrep for alle ulike fartøy- og båttyper uansett størrelse. Trøndelag har 16 fartøy (minst 12 m) med status som verna. Disse står på Riksantikvarens verneliste. Da fartøyvernet ble delegert til regionene, fulgte også ansvaret for små, åpne båter med.

1 Veresspelet i Verdal. Skogfinner slo seg ned i Vera på slutten av 1700-tallet. Her i fjellområdene på grensa til Sverige møttes den samiske, skogfinske og bondekulturen. Foto: Aud Sælleg

Samiske og nasjonale minoriteters kulturmiljø

Planen favner om fartøy, kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap i hele Trøndelag, uavhengig av eierskap og tilknytning. Trøndelag er en del av det sørsamiske området med en spredt boende sørsamisk befolkning og det finnes mange samiske kulturmiljø i Trøndelag. Samene har status som urfolk i Norge. Sametinget er ansvarlig myndighet for de samiske kulturmiljøene, og er i førerretet for det samiske perspektivet i planarbeidet. Samisk råd er et rådgivende organ og samarbeidsforum for fylkeskommunen. Fylkeskommunen har hatt et godt samarbeid med Sametinget og samisk råd under planarbeidet.

Fylkeskommunen har hatt lite kontakt med de nasjonale minoritetene om deres kulturmiljø, og har dermed lite kunnskap om disse kulturmiljøene i Trøndelag. I arbeidet med planen har vi samarbeidet med Jødisk museum, og hatt samtaler med Verdal kommune om den skogfinske kulturen i Vera. I planperioden vil vi ta kontakt med de øvrige nasjonale minoritetene gjennom Glomdalsmuseet, Norsk skogfinsk museum og Riksantikvaren og deres kontaktnett.

Fylkeskommunen støtter prinsippet om at det er minoritetene som selv velger ut hvilke kulturmiljø som er viktige for dem, og hvilke satsinger og tiltak som skal inngå i Regional plan for kulturmiljø.

Planens virkning

Planens hensikt er å gi en retning og samordne innsatsen i utviklingsarbeidet. God forvaltning av kulturmiljø er avhengig av et godt samarbeid med eiere, frivillige, museer og det offentlige, både som eier, myndighet og utviklingsaktør.

Av plan- og bygningslovens § 8-1 framgår det at en regional plan legges til grunn for regionale organers virksomhet, samt for kommunal og statlig planlegging og virksomhet i regionen. Det betyr at relevante offentlige myndigheter skal ta hensyn til denne planens mål og retningslinjer i sitt planarbeid og sin virksomhet.

Planen har retningslinjer og ikke bestemmelser. Retningslinjer er ikke juridisk bindende slik som bestemmelser, men de gir en felles retning som det ligger en forpliktelse i å følge. Dette bidrar til helhetlig samfunnsplanlegging.

De mest relevante offentlige aktørene er kommunene, fylkeskommunen, Sametinget, statsforvalteren ved landbruk og miljø og staten som eier. Staten eier mange freda og verneverdige kulturmiljø i Trøndelag, spesielt i Trondheim. Alle statlige sektorer har sin landsverneplan og forvaltningsplaner for hvert enkelt verneverdig kulturmiljø som de eier.

I plan- og byggesaker har Sametinget og fylkeskommunen fått ansvaret for å fremme klage og innsigelser når forslag til arealplaner og byggesaker kan komme i konflikt med vesentlige regionale, nasjonale eller internasjonale kulturmiljøverdier. Det er kun Sametinget og fylkeskommunen som har fått dette ansvaret på regionalt nivå, mens Riksantikvaren har det på statlig nivå. Dette er blant annet nedfelt i Klima- og miljødepartementets rundskriv T-2/16 rev. februar 2021, og forskrift 15. februar 2019 nr. 127 om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven.

Regional plan for kulturmiljø fører ikke med seg en utvidelse eller endring av klage- og innsigelsesadgangen, men planen vil være et dokument som tydeliggjør kulturmiljøverdiene og sørger for at informasjonen om dem er lett tilgjengelig på et tidlig tidspunkt. Dette gir forutsigbarhet for tiltakshavere og kommunene.

Planens oppbygging

Mål, delmål og tema: Planen har et overordna mål og delmål. De 10 delmålene er inndelt i seks ulike tema, og svarer på de problemstillingene som ble vedtatt i planprogrammet.

Målene er utformet på samme måte som i *Trøndelagsplanen* og *Regional plan for arealbruk* i Trøndelag, det vil si som målbilder som sier noe om den ønska situasjonen i 2030.

Regionalpolitiske retningslinjer: Til målene følger retningslinjer.

Hvem er vi i teksten?: Når vi bruker «vi» i målformuleringer og retningslinjene, viser dette til alle som er berørt eller alle som er aktive innenfor vern og bruk av kulturmiljø.

Vedlegg: Mangfoldige Trøndelag - Oversikt over regionalt og nasjonalt verneverdige kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy: Til planen følger et vedlegg med oversikt over regionalt og nasjonalt verneverdige kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy. Her redegjør vi også for utvelgelsen, og hva det vil si å være med i oversikten.

Kart: De nasjonalt og regionalt verneverdige kulturmiljøene og kulturlandskapene skal vi kartfeste digitalt. Noen er allerede kartfestet i tidligere prosesser, mens andre må vi kartfeste i løpet av planperioden. Det kan vi f.eks. gjøre når kommunene skal utarbeide kommuneplanens arealdel.

Handlingsprogram: Til planen hører det til et Handlingsprogram. Dette inneholder konkrete tiltak, hvem som samarbeider om tiltaket, hovedansvar med mer. Fylkeskommunen skal rapportere og vurdere rullering av programmet hvert år.

Planprosessen

Etter at planprogrammet ble vedtatt i fylkestinget 25. februar 2020, etablerte vi seks arbeidsgrupper, ei for hvert av temaene som ble vedtatt i planprogrammet. Arbeidsgruppene har hatt medlemmer fra ulike seksjoner i fylkeskommunen, Sametinget, kommuner, statsforvalteren, museer, reiseliv, håndverksmiljø med flere. Seksjon kulturminner har vært referansegruppe.

I arbeidet med planforslaget har vi hatt dialog og fått innspill i interne og eksterne møter og verksteder. Vi har hatt innspillmøter med kommuner, museer, frivillige organisasjoner og andre, og hatt saken oppe i fylkeskommunens ulike råd, utvalg og forum. Et bredt grunnlag har gitt oss mange verdifulle innspill, og vi håper dette har bidratt til et bredt eierskap til planen.

2 Fra Skjækerosen med Skjækerfjella i bakgrunnen. Den høyeste toppen er Huvhpie/Skjækerhatten som er et hellig arvefjell. Foto: Harald Bugge Midthjell/Sametinget

Oppfølging av planen

Planen følges opp innafor rammene til plan- og bygningslovens § 8-1 om regional planlegging. Planen har en varighet til 2030. Fylkeskommunen som regional planmyndighet vurderer om det er behov for rullering i forbindelse med den nye planstrategien som fylkestinget vedtar etter hvert valg. Vedlegget Mangfoldige Trøndelag vil vi rullere allerede i 2023/2024 og eventuelt i 2027. Da sender vi kun vedlegget Mangfoldige Trøndelag ut på en begrenset høring. Dette beskrives nærmere i vedlegget.

Tiltakene som settes i verk for å nå målene i planen er beskrevet i Handlingsprogrammet. Programmet vedtas for to år om gangen, men vi skal vurdere om det er behov for rullering hvert år. Vi har beskrevet hvordan vi følger opp Handlingsprogrammet på side 4 i programmet.

Internasjonale, nasjonale og regionale føringer

En rekke internasjonale, nasjonale og regionale føringer styrer planarbeidet. Under lister vi opp noen av de viktigste føringene for kulturminneforvaltningen. Du kan lese mer om på nettsida vår www.trondelagfylke.no/kulturminner og Riksantikvarens nettside om konvensjoner.

- FNs bærekraftsmål (2018)
- Parisavtalen, internasjonal klimaavtale (2015)
- ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolk og stammefolk
- Den europeiske landskapskonvensjonen (2000)
- Faro-konvensjonen om kulturminnenes rolle i samfunnet (2005)
- UNESCO-konvensjonen om vern av verdens natur og kulturarv (1972)

- Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019 - 2023
- Meld. St. 16 (2019-2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken
- Meld. St. 23 (2020-2021) Musea i samfunnet – tillit, ting og tid
- Meld. St. 13 (2020 – 2021) Klimaplan 2021 -2030
- Áimmahuššan - Sametingsmelding om samisk kulturminnevern 2021
- Riksantikvarens klimastrategi for kulturmiljøforvaltning 2021 – 2030
- Riksantikvarens strategi for arbeid med kulturarv i kommunene 2019–2022
- Riksantikvarens strategi og faglige anbefalinger for by- og stedsutvikling (2021)

- Trøndelagsplanen (2018)
- Trøndelagsplan – Regional planstrategi for fylkestingsperioden 2020 - 2023
- Regional plan for arealbruk 2021-2030 (planlagt vedtatt februar 2022)
- Strategi for innovasjon og verdiskaping i Trøndelag
- Balansekunst – Kulturstrategi for Trøndelag 2019 – 2022
- Bevarings- og utviklingsplan for privatarkiv fra Trøndelag 2021-2025
- Kompetansestrategi for Trøndelag
- Regionplan for Røros bergstad og Circumferensen
- Forvaltningsplan for verdensarven Røros bergstad og Circumferensen 2019 – 2023

«Alle kommuner skal ha oversikt over sine verneverdige kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap, og prioritere et utvalg av kulturminner som skal tas vare på.»

Fra Nasjonale føringer til regional og kommunal planlegging

Infoside: Kulturmiljø og kulturlandskap

Bienvesesæjroe: Kultuvrebyrese jñh kultuvreeatneme

Kulturmiljø og kulturlandskap er to begreper som er vanskelig å skille ad. Et område kan være både et kulturmiljø og et kulturlandskap, men valget av dem forteller om hva vi retter oppmerksomheten mot i området. Et kulturlandskap er også som regel et større område.

Kulturmiljø: Definisjonen på et kulturmiljø i kulturminneloven er et område hvor flere kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Her har vi oppmerksomheten rettet mot sammenhengen og helheten. I avgrensingen av kulturmiljøet må alle kulturminnene som har betydning for helheten og den bærende fortellingen i kulturmiljøet være med.

Kulturminner kan ha en funksjonell sammenheng, slik som i et **fiskevær**. Her står båtene, naustene, bryggene, fiskemottaket, fyr og seilingsmerker, rorbuer, boliger og uthus til fiskerne, fiskebonden og væreieren i en sammenheng som til sammen utgjør en helhet; fiskeværet. Hvert enkelt kulturminne trenger ikke å ha så stor verneverdi i seg selv, men kan være en viktig brikke i helheten og dermed ha stor miljøverdi. Kulturmiljø kan også være steder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til og botaniske, zoologiske eller geologiske forekomster med kulturhistoriske verdier.

Kulturlandskap: Landskap kan defineres på mange måter. Den europeiske landskapskonvensjonen vektlegger en helhetlig tilnærming: «Landskap betyr et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkning fra og samspill mellom naturlige og/ eller menneskelige faktorer». I vår plan bruker vi begrepet kulturlandskap fordi vi er særlig opptatt av hvordan menneskene har påvirket, brukt og ferdes i landskapet gjennom historien. I avgrensingen av landskapet er det landskapsrommet, naturen og påvirkningen om styrer valget av avgrensing.

Graden av menneskets påvirkning på landskapet kan være stor som i et **jordbrukslandskap** eller nærmest usynlig som i fjellområder med jakt, fiske og sanking. I jordbrukslandskapet har bonden formet landskapet i tusener av år igjennom beiting, åkerbruk, skogbruk, setring og slått i utmark. I det samiske landskapet kan sporene etter reinhushold være nesten usynlig.

3 Mære i Steinkjer sett fra innerst i Borgenfjorden. Jordbrukslandskap hvor bøndene har drevet i lang tid På Mæreshaugen står Mære kirke fra 1150-1200. Under haugen Mære landbruksskole fra 1895. Foto: Hilde Tokle Yri/TRFK

Perspektiver på kulturmiljø i 2020-åra

Perspektivh kulturvrebyjresasse 2020-jaepiej

Vi mennesker har alltid satt spor etter oss i landskapet. Vi har levd av naturens ressurser og formet landskapet i et samspill med naturen i 12 000 år. Sporene er kulturminner, mer eller mindre synlige. Noen er imponerende byggverk, andre ligger under bakken eller på havets bunn. Mange henger sammen og er en del av en helhet, til sammen danner de et kulturmiljø. Det kan være et gårdsbruk, et fiskevær, et gruvesamfunn, en boplass eller en bydel. En del av kulturarven har ikke satt fysiske spor etter seg. Det kan være steder vi knytter hendelser, tro og tradisjoner til.

Noe av det vi skaper i dag blir morgendagens kulturminner. De er av en slik kvalitet og har en slik informasjonskraft at vi raskt forstår at dette vil vi bringe videre til neste generasjon. Skarnsundbrua i Inderøy er et eksempel på det. Andre byggverk bygges for å bli et kulturminne fra starten av, slik som 1000-årsstedet og kystkultursenteret Norge i Vikna.

Kulturarven er et fellesgode som fungerer som vår kollektive hukommelse. Den gir oss grunnlag for å forstå endringer i samfunnet over lang tid. Slik hjelper kulturarven oss å forstå vår egen tid, og når vi skal ta beslutninger som former framtida. De eldste kulturminnene er en kilde til kunnskap om en del av fortida vi ikke har skriftlige kilder fra.

En del av menneskenes identitet er knyttet til det stedet vi kommer fra og hvor vi bor. Derfor er kulturarven og kulturmiljøene vesentlige byggesteiner i den fortellingen vi skaper om oss selv. Slik er det en nær sammenheng mellom kulturmiljø og identitet.

De fysiske omgivelsene danner rammene for våre liv. Hvordan vi utvikler stedene har mye å si for folks helse. Inspirerende omgivelser skaper aktivitet, gir oss opplevelser, trivsel og trygghet. Dette motvirker ensomhet. God forvaltning av kulturmiljøene bevarer stedenes særpreg og identitet. Godt bevarte kulturmiljø bidrar til å skape levbare steder; steder der det er godt å leve.

Kulturmiljø i alle deler av Trøndelag har potensiale til å bli en positiv ressurs i samfunnsutviklinga. Dette krever kunnskap og varsomhet, men også kreativitet og engasjement. Kulturmiljøene bidrar til økte eiendomspriser og økonomisk utvikling innenfor flere næringer, slik som byggenæringene og reiseliv. De kan være et reisemål i seg selv eller forsterke opplevelsen for de besøkende.

God kulturmiljøforvaltning er klimavennlig. Tradisjonshåndverkerne bidrar med kunnskap om bærekraftig materialbruk og byggemetoder. Fortsatt bruk, innovativ om- og gjenbruk av eksisterende bygninger og materialer bidrar til å redusere klimagassutslipp og energiforbruk.

Kulturmiljø er i utgangspunktet alle spor etter mennesker i omgivelsene våre. Men det er først når vi gir dem kunnskaps-, opplevelses- og bruksverdier, at de blir relevante for oss som kulturmiljøer. Derfor blir kulturmiljøene til i en kontinuerlig prosess der vi tillegger dem betydning. De fleste av oss er enig i at Nidarosdomen, Eidsvollsbygningen eller Dovrefjell har betydning for dem og har en plass i norgeshistorien. Andre kulturmiljø kan vi være mer uenig om. For innbyggerne i ei grend kan et seterlandskap eller gruvesamfunn være viktig, mens for innbyggerne i nabogrenda kan disse faktisk representere en trussel. Kulturmiljø har ulik betydning, alt etter perspektiv og måten du ser dem på.

Derfor er det viktig at alle får muligheten til å velge sine kulturmiljø lokalt, og at folk respekterer hverandres vurdering av hva som er et verdifullt. Det offentlige oppgave er å sørge for at vi tar vare på utvalget av kulturmiljø gjennom en åpen, demokratisk prosess. Slik kan vi ta hensyn til andres viktige kulturmiljø, samtidig som vi kan bevare og styre endringene på vegne av fellesskapet.

Ny kulturmiljøpolitikk for Trøndelag 2022-2030

Orre kultuvrebyresepolitihke Trööndelagese 2022 -2030

Hovedmål	I 2030 engasjerer trønderne seg i et mangfold av godt bevarte kulturmiljø.
Overordna retningslinjer	<ul style="list-style-type: none"> • Vi legger FNs bærekraftsmål til grunn og at god forvaltning av kulturmiljø bidrar til bærekraftig samfunnsutvikling • Fylkeskommunen, Sametinget og kommunene ser kulturmiljø i sammenheng med andre samfunnsområder som folkehelse, friluftsliv, skole, reiseliv, landbruk, klima og miljø, brannsikring, og universell utforming. • Fylkeskommunen, Sametinget, kommunene, museene og frivillige organisasjoner legger til rette for at alle kan engasjere seg i og ta ansvar for kulturmiljø. Vi legger et inkluderende perspektiv til grunn. • Vi løfter fram verdensarven Røros bergstad og Circumferensen som et område for <i>den beste praksisen</i> i forvaltning og formidling av natur- og kulturmiljø, og bringer erfaringene videre til andre.
Overordna retningslinjer fra Regional plan for arealbruk Vedtak februar 2022	<ul style="list-style-type: none"> • Kulturmiljøene bør sikres og forvaltes som ressurser i areal- og miljøforvaltningen:<ul style="list-style-type: none"> • Nasjonalt og regionalt viktige kulturmiljø skal sikres i kommune- og reguleringsplaner. Kommunene skal kartlegge og verdivurdere lokalt viktige kulturmiljø i plan, og vurdere å sikre disse i kommuneplanens arealdel og reguleringsplaner. Hensynene som skal ivaretas tilpasses hvert enkelt kulturmiljø, og innarbeides i kommuneplanens arealdel og reguleringsplaner med bestemmelser og/eller retningslinjer. • Arealene i viktige kulturmiljø og kulturlandskap bør holdes åpne og nedbygging og skogplanting bør unngås. • I arbeid med by- og stedsutvikling skal verneverdige bygninger og bygningsmiljø ses på som ressurser. Mulighetene for gjenbruk og transformasjon gjennom ny bruk skal utredes. • Nye tiltak i randsonen rundt viktige kulturmiljø eller kulturlandskap bør utformes slik at deres verdier og særpreg ikke svekkes.

I en ny kulturmiljøpolitikk for Trøndelag 2022 – 2030 retter vi oppmerksomhet mot kulturmiljøenes betydning for menneskene og samfunnet i et langsiktig perspektiv.

Kulturarv og kulturmiljø angår alle. Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet, Faro-konvensjonen, slår fast at alle mennesker har rett til å ta del i den kulturarven de velger selv. Samtidig skal de respektere andres rettigheter og frihet. Dette er ei sterk demokratisk føring. Det offentlige oppgave er å samarbeide og legge til rette for bred deltagelse slik at flere kan ta del i og føle eierskap til kulturarven. Det offentlige må sørge for at et mangfold av

kulturmiljø blir tatt vare på gjennom vedlikehold og skjøtsel, formidling og tilgjengeliggjøring, og samarbeide om å gi gode rammevilkår for eiere, brukere og frivillige.

FNs medlemsland har vedtatt Agenda 2030 og 17 bærekraftsmål for utvikling fram til 2030. Bærekraftig utvikling innebærer at vi skal dekke våre behov i dag uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner kan dekke sine behov. Bærekraftsmålene ser miljømessig, sosiale og økonomisk utvikling i sammenheng. De er universelle og gjelder for alle politikkområder, og krever helhetlig samfunnsplanlegging. «Innsats for å verne om og sikre verdens kultur- og naturarv» er omtalt som eget delmål under bærekraftsmål nr. 11 Bærekraftige byer og samfunn, men kulturmiljø bidrar til å oppfylle flere av de andre målene.

Kulturmiljø er ressurser vi må sikre og forvalte i regional- og kommunal areal- og miljøforvaltning. Kommunene er plan- og bygningsmyndighet, og har derfor den viktigste rollen i arbeidet med å ivareta kulturmiljøene i arealplanlegging og den enkelte byggesak. Mange kommuner har etter hvert fått mer erfaring med å ta lovverket i bruk, mens mange etterspør veiledning og kunnskap. Fylkeskommunen har en veiledningsrolle i den daglige saksbehandlingen, og prosjektet *Kulturminner i kommunene* har til hensikt å hjelpe kommunene i dette arbeidet.

Helhetlig planlegging innebærer samordning mellom flere forvaltningsinstanser. Satsingen *Utvalgte kulturlandskap i landbruket* ble etablert i 2009 for å ivareta kulturmiljø, naturmangfold og landbruk. Satsingen er et godt eksempel på en helhetlig tilnærming til et tema der forskjellige myndigheter og forvaltningsnivå koordinerer innsats, økonomiske og juridiske virkemidler.

Trøndelag har en særlig forpliktelse for verdensarvområdet Røros bergstad og Circumferensen. Kommunene i området og fylkeskommunen har en viktig rolle i å oppfylle forpliktelsene i verdensarvkonvensjonen, blant annet gjennom kommunal og regional planlegging. Et viktig prinsipp er at verdensarvområdene skal danne *beste praksis* innen forvaltning og formidling av natur- og kulturminner, og overføre relevante erfaringer til andre områder.

Tiltak i perioden 2022 – 2030

- Fremme beste praksis. Utveksle kunnskap og erfaringer på ulike vis.
- Fremme godt samarbeid mellom eiere, frivillige organisasjoner, museum og offentlig forvaltning, og legge til rette for engasjement og deltagelse.
- Tiltak som øker kompetansen på å drive prosesser.
- Tiltak for å bedre helhetlig areal- og miljøplanlegging, samordne virkemidlene

Tema 1: Regionale verdier og kunnskapsformidling

Teema 1: Regijonaale aarvoeh jñh daajroegeerjehtimmie

Delmål I 2030 har vi god oversikt over og lett tilgjengelig kunnskap om regionalt og nasjonalt verneverdige kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy i Trøndelag.

- Retningslinjer
- Fylkeskommunen, Sametinget, Statsforvalteren og kommunene legger oversikten over nasjonalt, og regionalt verneverdige kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy til grunn i areal- og miljøforvaltningen.
  - Fylkeskommunen, Sametinget, Statsforvalteren, kommunene og museene arbeider for å løfte frem underrepresenterte båt og fartøytyper, kulturmiljøer og kulturlandskap i samarbeid med organisasjoner, museer og frivillige.
  - Vi løfter fram et utvalg av kulturmiljøene og kulturlandskapene i felleskap hvert år som vi formidler og tilrettelegger for besøk.
  - Fylkeskommunen, Sametinget og museene utarbeider og tilgjengeliggjør kunnskap om de regionalt og nasjonalt verneverdige kulturmiljøene, kulturlandskapene og fartøyene.
- Se også retningslinjene om arealplanlegging side 18.

Oversikt over regionalt og nasjonalt verneverdige kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy:

Trøndelag har en variert geografi og ei mangfoldig historie. Dette har gitt oss kulturmiljø som er viktige fra ulike perspektiv, lokalt, regionalt og nasjonalt. Som regional kulturmiljømyndighet er det fylkeskommunens oppgave å gi en oversikt over kulturmiljø som gir et godt bilde av trøndersk historie. En regional plan er et godt verktøy for å avklare interessene og lage en slik oversikt.

Den nye oversikten ligger i vedlegget Mangfoldige Trøndelag. I vedlegget gjør vi også rede for hvordan vi har gått fram i arbeidet, kriterier og systematisering av utvalget. Vi har begrenset arbeidet med oversikten til *kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy* av regional, nasjonal og internasjonal verdi. Å lage en oversikt over *enkeltminner* i hele Trøndelag er et omfattende arbeid, og vi må ta det senere.

De fleste kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy i oversikten er valgt ut i tidligere prosesser, f.eks. i *Verneplan for kulturmiljø i Nord-Trøndelag*, *Regional plan for kulturminner i Sør-Trøndelag*, statsforvalterens oversikt over verdifulle kulturlandskap og *Riksantikvarens liste over verna fartøy*. Noen områder er lagt til i oversikten nå fordi vi mangler noen typer kulturmiljø/kulturlandskap for å representere det store mangfoldet vi har i fylket.

Hensikten med å lage en oversikt over regionalt og nasjonalt verneverdige kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy er å gjøre kunnskapen tilgjengelig for alle. En slik oversikt gir større forutsigbarhet i arealplansaker og et bedre grunnlag for å få til helhetlig samfunnsplanlegging. Dette er særlig etterspurt fra kommunene, men letter også saksbehandlingen i fylkeskommunen, og bidrar til forutsigbarhet for andre offentlige etater, eiere og tiltakshavere.

Lokalt og regionalt perspektiv: Kommunene har gjort et stort løft på kulturmiljøområdet de siste årene. Alle kommunene i Trøndelag har eller er i gang med å lage kulturmiljøplan. De kommunale planene handler om kulturmiljø som har betydning for lokalsamfunnet. Dette er viktig for at alle innbyggere skal kunne engasjere seg i og ta vare på kulturmiljø.

I denne regionale planen er perspektivet *hele* Trøndelag. Mange av kulturmiljøene som er viktig i trøndersk perspektiv, har også hatt stor betydning for norgeshistorien.

I planperioden vil vi peke spesielt på kulturmiljø, kulturlandskap, og fartøy som ikke er løftet fram tidligere. I tillegg vektlegger vi kulturmiljø som bærer viktige historier om felleskap og demokrati. Dette kan du lese mer om i delkapitlet «Tema 6: Kulturmiljø, felleskap, og demokrati.»

Behov for mer kunnskap: Oversikten baserer seg på de registreringene og kunnskapen vi har i dag. For noen typer kulturmiljø, er det behov for et bredere kunnskapsgrunnlag, for eksempel båter og fartøy. Vi vet også at det finnes mange samiske kulturmiljø som ikke er registrert eller forsket på. For minoriteters kulturmiljø generelt, vet vi for lite til å si om det finnes mange eller få kulturmiljø. Utvalget i oversikten bærer preg av dette. Det vi ikke kjenner til, kan vi ikke velge. Vi må være oppmerksomme på dette i det videre arbeidet og når oversikten skal revideres.

På sikt skal oversikten gi et godt, samla bilde av Trøndelag; geografisk, næringsmessig, sosialt og etnisk.

Fartøy og båter: Trøndelag fylkeskommune har fått nye oppgaver innenfor fartøyvernet fra 2021. Vi ønsker å se nærmere på koblingen mellom maritime kulturmiljø og verneverdige båter og fartøy.

I motsetning til kulturmiljø og kulturlandskap, flytter fartøy på seg. Vi kan derfor ikke se fartøyene kun som trønderske, men må se dem i nasjonal sammenheng. Båter og fartøy er kulturminner som hører til transportårer og funksjoner til havs og til sjøs, og knytter kulturmiljøer langs hele leia sammen.

Formidling og samarbeid på tvers: I kulturlandskapene ser vi hvordan naturen og menneskets bruk av landskapet har påvirket hverandre. Noen av disse har særlige kvaliteter og er godt egnet til å ta vare på verdiene og formidle dem. Her kan et tettere samarbeid mellom natur- og kulturminneforvaltningen bidra til flere tiltak, slik som vedlikehold og skjøtsel, og tilgjengeliggjøre kunnskapen om landskapene gjennom formidling og aktiviteter.

Trønderne engasjerer seg i historie. De legger ned en stor innsats som eiere eller frivillige som kommer felleskapet i dag og kommende generasjoner til gode. Et eksempel er fartøyvernet, der det frivillige er den fremste driveren for drift, vedlikehold, og etterspørsel av tradisjonell håndverkskunnskap.

Museene og Norsk institutt for kulturminneforskning spiller en viktig rolle både i forskning, forvaltning og formidling av kulturarven, og i å aktualisere og sette historien i perspektiv for oss. Bibliotekene og arkivene bevarer og formidler de skriftlige kildene. For å løfte den mangfoldige kulturarven må vi samarbeide på tvers av institusjoner og organisasjoner.

Det er viktig at det offentlig legger til rette for at alle trønderne kan engasjere seg i historien, samordner virkemidlene og mobiliserer aktuelle offentlige og private aktører til å samarbeide. Tiltak som treffer barn og unge eller gjør kulturmiljøene tilgjengelig mennesker med nedsatt funksjonsevne, bør løftes fram. Dette gjelder for hele kulturarvfeltet.

Tiltak i perioden 2022 – 2030

- Kartfeste og beskrive kulturmiljøene, kulturlandskapene og fartøyene i oversikten i infoark. Legge informasjonen på hjemmeside, i databasen Askeladden og kartløsningen GISLink.
- Arbeide videre med å styrke mangfoldet i oversikten og fremme forskning på dette.
- Årlig kulturmiljøverksted/seminar og jevnlig dialogmøter o.l. med kommunene, statsforvaltningen, museene og frivilligheten. Arrangere fartøysamlinger annen hvert år.
- Samle, tilgjengeliggjøre informasjon om og samordne tilskuddsordninger.
- Lage kulturarvsproduksjoner til Den kulturelle skolesekken som tar utgangspunkt i kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy.
- Fysisk og digital formidling, KULMIN-filmer fra utvalgte kulturmiljø, -landskap og fartøy.
- Samarbeide om å skjømte og tilrettelegge et utvalg kulturmiljø og kulturlandskap hvert år.

Tema 2: By- og stedsutvikling

Teema 2: Staare- jñh sijnjeevtiedimmie

Delmål I 2030 bidrar godt bevarte kulturmiljø til steder det er godt å leve.

I 2030 bidrar samskaping til en attraktiv og bærekraftig by- og stedsutvikling basert på stedenes kvaliteter, særpreg og historie.

Retnings-
linjer

- Staten, fylkeskommunen og kommunene legger Riksantikvarens gjeldende bystrategi til grunn i sin forvaltning, og bruker byggesaksreglene aktivt for å ivareta kulturmiljøverdiene.
- I områder med utbyggingsbehov registrerer kommunen kvalitetene ved de bygde, arkeologiske, grønne og blå kulturmiljøene, og avklarer handlingsrommet for fortetting så tidlig som mulig. Fylkeskommunen og Sametinget bistår ved behov.
- Offentlige eiere går foran som et godt eksempel og utreder gjenbruk, ombruk og transformasjon av bygninger som et første alternativ framfor å rive og bygge nytt.
- Kommunene oppfordrer tiltakshavere i plan- og byggesaker til å utrede gjenbruk, ombruk og transformasjon av bygninger som et første alternativ framfor å rive og bygge nytt.
- Kommunene ser til at fortetting og tiltak i byrommet tar hensyn til eksisterende kulturmiljø når det gjelder volum, formgivning og materialbruk.
- Fylkeskommunen, Sametinget og kommunene legger til rette for at kunnskap om kulturarv i byer og steder økes og deles mellom planleggere, arkitekter, utbyggere, håndverkere og andre aktører.
- Kommunene legger så tidlig som mulig til rette for åpenhet og medvirkning, og sørger for at planer og tiltak blir illustrert og formidlet på en slik måte at konsekvensene blir tydelig for alle.

Se også retningslinjene om arealplanlegging side 18.

«Stadutvikling som praksis er å gripa aktivt inn for å utvikla staden sine sosiale, kulturelle og/eller fysiske kvalitetar i tråd med dette normative mål om at staden skal vera mest mogleg triveleg og attraktiv for alle brukar- og interessegrupper» (Håvard Teigen og Dag Jørund Lønning).

En viktig del av Trøndelags historie er knyttet til byene og stedenes utvikling gjennom tidene. Hvordan de er plassert og utformet, gir oss kunnskap om hvordan trønderne levde, arbeidet og bodde. De historiske sporene forteller om et mangfold av ulike kulturmiljø fra kyst til fjell, og er med på å gi våre byer og steder særpreg og identitet.

Historisk bredde og dybde er viktig for opplevelsen og forståelsen av et sted, og stimulerer til bolyst, attraktivitet og reiseliv. I tillegg til bygninger, er det viktig å involvere blant annet arkeologi, samiske kulturminner, navnetradisjoner og industriminer.

By- og stedsutvikling handler om å se utfordringer og muligheter. Utfordringene for de fleste byer og steder er dominerende biltrafikk, endret handelsmønster, befolkningsendringer og økende krav til fortetting. Mulighetene ligger i å balansere byenes vekst og utbyggingspress med bevaring av de

historiske bymiljøene for å skape gode steder å leve. Samtidig er mange steder preget av fraflytting og tomme lokaler, og sentrum som står i fare for å miste sin funksjon som handels- og møtested.

Kulturmiljø er viktige ressurser som det er viktig å bevare og bygge videre på når steder er i endring. For å lykkes med å utvikle attraktive og bærekraftige byer og steder, er det viktig å finne en god balanse mellom vern og utvikling. Fortetting med kvalitet og nybygg som tar hensyn til de historiske omgivelsene gir varierte og opplevelsesrike steder som bevarer atmosfære og særpreg.

En langsiktig og bærekraftig forvaltning av Trøndelags historiske kulturmiljø bidrar til å styrke våre byer og steders særpreg og identitet. Den historiske forankringen skaper tilhørighet og bidrar til stolthet over eget sted. «Vern gjennom bruk» er en bærekraftig strategi som fremmer bruk, gjenbruk og omforming av eldre bebyggelse.

Våre byer og steder er felles kulturarv som «vi i lag» må forvalte i et langsiktig perspektiv for kommende generasjoner. Samtidig må vi ta den i bruk for å skape attraktive og levende lokalsamfunn hvor det er godt å bo, leve og arbeide i dag. Dette kan sikres gjennom en attraktiv og bærekraftig utvikling i tråd med FNs bærekraftsmål, der samskaping, innbygger-involvering, tverrfaglighet, kunnskap, utviklingsarbeid og sirkulærøkonomi er en del av løsningen.

Tiltak i perioden 2022 – 2030

- Videreføre prosjektet Kulturminner i kommunene. Veilede kommunene
- Spre kunnskap om kulturmiljø i by- og stedsutvikling gjennom nettverksbygging, seminarer, kurs og utdanning av arkitekter og byplanleggere
- Pilot på utvikling av kulturmiljø i by, i samarbeid med flere kommuner
- Eksempelsamling og veileder for fortetting og tilpassing
- Eksempelsamling med bestemmelser og retningslinjer som kommunene kan bruke i sine kommuneplaner og reguleringsplaner
- Samarbeid med eiere og frivillige organisasjoner, legge til rette for engasjement og deltagelse
- Synliggjøre mulighetene som ligger i plan- og bygningsloven med forskrifter til å ivareta kulturmiljø

4 Kirka speiler seg i Nordenberggården. Levanger er fredet som kulturmiljø på grunn av byens historiske utvikling og arkitektur. Foto: Tove Nordgaard/Levanger kommune

Tema 3: Håndverk og materialproduksjon

Teema 3: Vætnoe jñh iebneproduksjovne

Delmål I 2030 har vi etablert små og store bygningsvernentre i alle regionene i Trøndelag.

I 2030 har vi god rekruttering av håndverkere til båt-, fartøy-, og bygningsvern.

- Retningslinjer
- Fylkeskommunen går sammen med eksisterende regionale fagmiljø, museer, kommuner og samiske språk- og kultursentre for å etablere og utvikle bygningsvernentre.
  - Kommunene bruker de lokale bygningsvernentrene som ressurs, f.eks. i oppfølgingen av kulturminneplaner, byggesaker og behandling av spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL-midler).
  - Vi legger til rette for næringsutvikling for små, lokale bedrifter knyttet til tradisjonelt håndverk og materialproduksjon i alle kommuner.
  - I Trøndelag setter vi gjenbruk, bygningsvern og tradisjonelt håndverk på dagsorden i skolene og i undervisningen i alle fag der det er relevant.
  - Vi tilrettelegger for engasjement og frivillighet innen båt- og fartøyvernet.
  - Fylkeskommunen styrker mulighetene for etterutdanning og lærlingeordninger for bygningsvern og båt- og fartøyvern.
  - Staten, Sametinget, fylkeskommunen og kommunene krever nødvendig kompetanse i arbeid på egne verneverdige bygninger og i vedtak om tilskudd til fartøy- og bygningsvernprosjekter.

Håndverk og materialproduksjon er en del av den immaterielle kulturarven vår. Uten kjennskap til hvordan ting ble gjort tradisjonelt, hvilke materialer man brukte og hvor man fikk tak i dem, kan man heller ikke ta vare på den materielle kulturarven for framtida.

Bygningsvernentre – desentralisert kompetanse.

Den nye stortingsmeldingen for kulturminneforvaltning, Meld. St. 16 (2019-2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, vektlegger håndverkskompetanse og rådgivningstjenester som virkemiddel for en god kulturmiljøforvaltning, og for å nå meldingens mål om *engasjement, bærekraft og mangfold*. Også i Trøndelag er det et stort behov for lokale aktører ute i kommunene, som fungerer som møtesteder, nettverksbyggere og formidlere i alle deler av fylket. Tilgang på rådgivning og veiledning for eiere av hus og båter vil ha stor betydning for det praktiske istandsettings- og vedlikeholdsarbeidet. Dette har vi

Begrepet bygningsvernentre:

Vi bruker begrepet bygningsvernentre, fordi dette er et innarbeidet begrep i miljøet. I forbindelse med satsingen til Riksantikvaren på *kompetansesenter for kulturmiljø og bygningsvern*, mener vi at disse sentrene skal kunne ha ulik vinkling og kompetanse, som også favner videre enn bare bygninger – for eksempel kompetanse på kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy.

sett blant annet i verdensarvområdet i Rørosregionen, der Bygningsvernsenteret på Rørosmuseet har drevet i snart 20 år.

Bygningsvernsentre, eller lokale *kompetansesentre for kulturmiljø og bygningsvern*, kan bidra til å rekruttere håndverkere, og skape interesse for tradisjonelt håndverk og materialkunnskap. De kan fungere som kurs- og læringsarenaer. Dette vil skape synergieffekter for næringslivet, og kan få flere til å satse på å drive bedrifter basert på bygningsvern, fartøyvern, bygdesager, skogsdrift, materialtilvirking og andre relaterte fag.

De demografiske og geografiske forskjellene i Trøndelag betyr at vi må organisere disse bygningsvernsentrene på forskjellig måte, og de vil få forskjellig innhold tilpasset sin region. En forutsetning for at slike regionale kompetansesentre skal lykkes, er at de er lokalt forankret. Vi må dra veksler på allerede etablerte miljøer, som for eksempel museene, byantikvarer, de samiske språk- og kultursentrene og andre. Felles for alle er at de driver kurs, veiledning og rådgivning overfor private eiere, kommuner og andre.

I tillegg er det naturlig å tenke seg at det blir en tematisk spesialisering for de ulike sentrene, ut fra ulik plassering og allerede etablerte fagmiljø. Dette kan for eksempel være middelalderhåndverk, trehusbebyggelse i by, samiske bygninger, kystkultur, tekniske og industrielle kulturminner, transformasjon, gjenbruk og andre relevante temaer.

Håndverk – interessevekkning og utdanning. De mest bærekraftige husene er de som allerede står. Derfor må vi som samfunn ha kompetanse til å ta vare på og forbedre både freda, verneverdige og andre bygninger. Vi må styrke satsingen på praktiske fag og håndverksfag, og skape en ta-vare-på-bevissthet. Derfor må kunnskapen om tradisjonshåndverk og bygningsvern inn på alle nivå i skoleverket, fra barnehage til opplæring i grunnskole og videregående skole.

5 Tømrer og rådgiver Einar Strand demonstrer høvling av bord under håndverksdagene på Jämtli. Foto: Hilde Tokle Yri/TRFK

Det er også behov for etter- og videreutdanning for allerede etablerte håndverkere. Vi bør ha både lavterskelkurs, og en formalisert etterutdanning for håndverkere som vil spesialisere seg.

I dag har NTNU en bachelorutdanning i teknisk bygningsvern, som er den høyeste spesialiseringen vi har i landet per i dag. Dette trekker folk fra hele landet. Vi ønsker også å styrke tilbudet i bygningsvern og tradisjonshåndverk på høyere yrkesfaglig nivå i Trøndelag. Dette vil vi gjøre i samarbeid med fagskoler i andre deler av landet, f.eks. Fagskolen Innlandet og Fagskolen i Hordaland, og vi vil knytte det til eksisterende fagmiljø i fylket.

Materialproduksjon – lokale ressurser. Tradisjonell materialkunnskap handler om bruk av lokale og spesielt egnede materialer til ulike formål. Dette er et felt som spenner fra kunnskap om skog, jordsmonn og vekstforhold, til et ferdig produkt i stua eller verkstedet, og videre til vedlikehold og reparasjon av dette. Tradisjonell materialbruk handler også om ressursutnyttelse og bærekraft, og vil være en svært viktig faktor for å gjøre byggenæringen til en grønnere sektor.

Bedre utnyttelse av lokale skog- og materialressurser vil gagne næringslivet i kommunene. Dagens skognæring er ikke tilpasset det materialbehovet kulturminnevernet har i dag. Ved å få skogeiere og bygdesager til å samarbeide om plukkhogst og materialutvelgelse, kan vi få lokal tilgang på materialer av riktig kvalitet.

Skifer er også et etterspurt materiale til reparasjon av gamle bygninger og til nybygg. Det er lang tradisjon for skiferproduksjon i Trøndelag. Ett eksempel er skifer fra Stjørdal, og skiferbruddene her er viktige lokale kulturminner. Disse må vi ta vare på, samtidig som minerallovgivingen må legges til rette for at det er mulig å starte lokal, småskala skiferproduksjon for å imøtekomme etterspørselen etter nybrutt skifer.

I tradisjonelt byggeri er det lange tradisjoner for sirkulærøkonomi og gjenbruk. Å legge til rette for gjenbruk av bygningsmaterialer og bygningsdeler vil også hjelpe oss å ta vare på de ressursene vi allerede har. Der bygninger må rives, bør alle brukbare deler gjenbrukes eller resirkuleres.

Tiltak i perioden 2022 – 2030:

- Utvikle modellen for bygningsvernsentre og etablere sentrene
- Bygge og drifte nettverk
- Utvikle utdanningstilbud i samarbeid med Den kulturelle skolesekken, Seksjon for utdanning, ulike utdanningsinstitusjoner, og opplæringskontor.
- Oppfordre håndverksbedrifter til å ta i bruk forskning på tradisjonskunnskap i sitt arbeid
- Utvikle systemer for gjenbruk av bygningsmaterialer og materialbanker

Infoside: Båt- og fartøyvern

Bievnesesæjroe: Vinhtse- jih skihpevaarjelimmie

Båter og fartøy er kulturminner som hører til transportårer og funksjoner til havs og til sjøs, og knytter kulturmiljø langs hele leia sammen. På denne måten vil mange båter og fartøy være en del av et større kulturmiljø som kan dekke flere fylker og nasjoner.

Fartøyvernet gjelder alle båter, både ved kyst og innland. Med *båter* defineres åpne båter uten dekk (opptil 40 fot), mens *fartøy* er benevnelsen på litt større båter (over 30 fot), med dekk.

Fartøy og båter kan ha ulik vernestatus. I Trøndelag har vi 16 fartøy i verneflåten. Disse har, eller er i ferd med å gjøre, en avtale med Riksantikvaren, der eier forplikter seg til å ta vare på fartøyet etter antikvariske prinsipper. Med dette får de rett til å søke om tilskudd til restaurering. Du kan lese mer om temaet på: [Fartøyvern - Riksantikvaren](#).

DS «Hansteen» er et av de verna fartøyene med hjemmehavn i Trøndelag. DS «Hansteen» er et seil-dampskip bygd i 1866 ved Nylands mekaniske verksted for Norges geografiske oppmåling (Statens kartverk). I 1898 ble skipet solgt til Innherad Forenede Dampskipsselskap som lokalbåt i Trondheimsfjorden. I dag eies DS Hansteen av en stiftelse med samme navn, og driftes av Museene i Sør-Trøndelag. Fartøyet ligger i Nidelven, ved Sjøfartsmuseet.

I Kjerkesvågen på Inderøya har jekta Pauline hjemmehavn. Jektene er fraktestartøy med lange tradisjoner tilbake i tid. Innerst i Trondheimsfjorden, i Verran, Mosvik, Inderøy, og Steinkjer blomstret jektbyggingen voldsomt opp i 1870- og 1880-åra. Pauline ble opprinnelig bygd på gården Letnes i Inderøy i 1860. Senere ble den ombygd, fikk navnet Pauline, og ble brukt som fraktestartøy fra Bergen til Arkhangelsk.

6 På tur med jekta Pauline. Jekta eies av Egge museum. Jekta er tilbakeført til slik den var omkring 1897. Foto: TRFK

Tema 4: Klima

Teema 4: Klijma

Delmål I 2030 har vi kartlagt og redusert risikoen for at klimaendringer kan skade utsatte kulturmiljø.

I 2030 foretrekker trønderne å gjenbruke bygninger fremfor å rive og bygge nytt.

- Retningslinjer
- Museene, Statsforvalteren og fylkeskommunen gir god veiledning, og formidler sammenhengen mellom klima og kulturmiljø
  - Kommunene utarbeider risiko- og sårbarhetsanalyser og iverksetter tiltak på utsatte kulturmiljø i samarbeid med Statsforvalteren, fylkeskommunen, Sametinget og evt. andre relevante aktører.
  - Forvaltning, tiltakshavere og eiere av kulturmiljø bidrar til å redusere klimagassutslipp og til god miljøforvaltning gjennom skjøtsel og vedlikehold på kulturmiljøets premisser
  - Kommunene, Sametinget og fylkeskommunen fremmer klima- og energieffektiviseringstiltak som ikke går på bekostning av kulturhistoriske verdier
  - Offentlige eiere går foran som et godt eksempel og utreder gjenbruk, ombruk og transformasjon av bygninger som et første alternativ framfor å rive og bygge nytt.
  - Kommunene oppfordrer tiltakshavere i plan- og byggesaker til å utrede gjenbruk, ombruk og transformasjon av bygninger som et første alternativ framfor å rive og bygge nytt.
  - Fylkeskommunen og kommunene fremmer bruk av klimagassbudsjett for bygninger som favner om hele byggeprosessen og bygningenes livsløp

Gjennom god forvaltning av kulturmiljøene tar vi hensyn til klima, miljø og naturmangfoldet. Samtidig bidrar vi til å skape attraktive lokalmiljø.

Klimaomstilling betyr både reduksjon av klimagassutslipp og en tilpassing til et endret klima. Klimaomstilling krever at vi legger en sirkulærøkonomisk tankegang til grunn for hvordan vi kan omstille oss for fremtiden. Norge har et mål om å redusere klimagassutslippene med 50-55% innen 2030, sammenlignet med 1990-nivå. [Trøndelags strategi for klimaomstilling](#) følger nasjonale mål om reduksjon av klimagassutslipp på flere områder, blant annet innenfor tema bygg. I tillegg har vi mål om et Klimarobust Trøndelag innen 2030. Det innebærer blant annet at man må kartlegge sårbarheten, planlegge for tilpasning og sette i gang tiltak for å møte klimaendringene. Kulturmiljøfeltet har både kunnskap og kompetanse som kan brukes i omstillingen til et fremtidig lavutslippssamfunn.

Klimatilpasning: Klimaendringer påvirker samfunnet i dag, og vil fortsatt gjøre det i framtida. De vil føre til skader på våre kulturmiljø fordi været blir varmere og våtere, havet stiger og faren for mer råde, erosjon og ras øker. Vi trenger økt, oppdatert, relevant og kvalitetssikret kunnskap om hvordan vi

Kart: Kulturmiljø og klimarisiko

Vi har laget et kart til bruk i kommunal planlegging. Det viser Trøndelags kulturmiljø med flere ulike kartlag av forskjellige klimarisikoer. Her finner man for eksempel områder som er utsatt for råde, økt nedbør, jord- og flomskred, kvikkleire og økt havnivå, og hvilke kulturmiljø som er lokalisert i utsatte områder. Kartet oppdateres når nye data er tilgjengelig.

kan forebygge skader, samt å gjennomføre risiko- og sårbarhetsanalyser som inkluderer kulturmiljø i kommunene. Vi må også kunne sette i gang risikoreducerende tiltak, f.eks. skjøtsel for å hindre gjengroing og sikring av arkeologiske lokaliteter. Det er viktig å øke kompetansen om lokal byggeskikk og håndverkstradisjoner, og bygge med kortreiste, varige og stedstilpassede materialer. Vi bør også ta i bruk ny teknologi som gjør lokal byggeskikk mer egnet til å håndtere klimaendringene.

Reduksjon av klimagassutslipp: De mest bærekraftige bygningene er de som allerede står. Byggesektoren står for ca. 40% av det globale energiforbruket, og ca. 30% av globalt klimagassutslipp. 80% av utslippene fra sektoren kommer fra byggevarer. Å rehabilitere bygg påvirker miljøet mye mindre enn å rive og bygge nytt. Våre kulturmiljø er dermed viktige ressurser. Bevaring, gjenbruk og oppgradering av eksisterende bygningsmasse har potensial for å gi store klimagevinster i form av energibesparelser, redusert avfall og klimagassutslipp.

For å bevare eksisterende bygninger og sikre dem som sirkulære ressurser, må vi ha kunnskap om vedlikehold, bevaring, rehabilitering og forbedring av energiytelse. Kommunen må ha tilstrekkelig kunnskap om gjenbruk og transformasjon i byggesaksbehandling, og muligheter til å stille krav i planbehandlingen. Kommunal- og moderniseringsdepartementet har foreslått en endring i statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning: «Kommunen bør vurdere om rehabilitering og gjenbruk av bygninger samlet sett er en mer bærekraftig løsning for å redusere klimagassutslipp enn regulering til riving.» (Høringsnotat II 30.6.2021 Sak 21/2623 KMD)

Forslaget innebærer at kommunene kan stille krav til dokumentasjon av klimahensyn til tiltakshavere i reguleringsplansaker. En veileder vil si noe om hva dokumentasjonen skal bestå av og hvilke metoder som skal brukes for å vurdere klimakonsekvensen av riving.

De offentlige eiendomsforvalterne kan være en aktiv pådriver og gå foran som et godt eksempel ved å velge å ta vare på og gjenbruke. Eierne kan stille klimakrav i sine egne bygg- og anleggsoppdrag, noe mange gjør i dag. Et viktig verktøy i dette arbeidet kan være livsløpsanalyser av bygninger, og å dokumentere ulike alternativer, deres totale klimapåvirkning og ressursbruk.

Tiltak i perioden 2022 – 2030:

- Kart over klimapåvirkning på kulturmiljø og kulturlandskap
- Nettverk, eksempelsamling og veiledning
- Forsknings-, pilot og kompetanseprosjekter om gjenbruk, ombruk og sirkulærøkonomi

7 Nord-Statland i Namdalseid 2014. Ras med etterfølgende flodbølge førte til store skader. Foto: NTFK

Tema 5: Opplevelsesnæringer

Teema 5: Dååjresejjelemh

Delmål I 2030 er et mangfold av kulturmiljø attraktive besøksmål i Trøndelag.

I 2030 er kulturmiljø og historier grunnlag for næringsutvikling og nyskapende produkter.

Retnings-
linjer

Vi prioriterer næringsretta tiltak i kulturmiljø som oppfyller følgende punkter:

- Kulturmiljø der prinsipper for bærekraft er lagt til grunn for utviklingen.
- Kulturmiljø der tiltakene er i tråd med vedtatt retning i *Scenario 2030 opplevelsesregion Trøndelag* og konseptene trønderske gjestebud, trønderske underverk og trønderske naturgleder.
- Kulturmiljø der utviklingsarbeidet skjer som tverrfaglig samarbeid fra start.
- Kulturmiljø som er sentrale i Trøndelags historie, som styrker besøksaktiviteten og mangfoldet av godt tilrettelagte besøksmål.
- Kulturmiljø som kan bli en del av et helhetlig opplevelsestilbud

Tiltak i kulturmiljø som synliggjør og fremmer samisk og minoriteters næring, språk og kultur, skal foregå på deres egne premisser.

Opplevelser i Trøndelag er i *Strategi for verdiskaping* definert som mangfoldet av aktiviteter, severdigheter og omgivelser som Trøndelag kan tilby lokalbefolkning og besøkende. Disse kan være knyttet til mat, natur, kultur og kulturarv og arrangement med regional og nasjonal betydning. Kulturmiljø og kulturarv er et grunnlag for opplevelser, og en viktig del av den opplevelsesbaserte verdiskapingen i Trøndelag. Historiene og kulturmiljøene gir særpreg og identitet, og bidrar til at Trøndelag kan tilby helhetlige og komplette opplevelsesprodukter.

Trøndelags tiltrekningskraft: Det er ikke bare de mest kjente kulturmiljøene som er interessante for besøkende, men også kulturmiljø og fortellinger om trøndernes hverdagsliv til alle tider. Vi har satt spor etter oss i landskapet helt siden de første folkene steg i land på våre kyster i steinalderen for over 12000 år siden.

Trøndelags potensial ligger i alt trønderne har skapt og skaper selv. Denne drivkraften finner vi i lokalt engasjement, eierskap og stolthet over egne kulturmiljø. Historiene finner vi blant annet i hendelser og steder, matprodusenter og personligheter. Lokalbefolkningen og frivilligheten er derfor viktige i opplevelsesutviklingen, som vertskap og som historieformidlere.

Samisk språk, kultur, næring og samfunn er en viktig del av Trøndelag og den trønderske kulturarven. Samiske kulturminner som bygninger, gammetufter, ildsteder, kirkegårder og offersteder, utgjør en viktig kilde til kunnskap om samisk levesett. I mange samiske bosetningsmiljøer er de eldre kulturminnene en del av en levende tradisjon. Samisk tradisjonell kunnskap, språk og perspektiver må ses som sentrale elementer i arbeidet med opplevelser og historier i Trøndelag, og må foregå på samenes premisser.

Hvis et kulturmiljø skal tiltrekke seg besøkende, må vi se arbeidet med kulturminner, friluftsliv, frivillighet, kunst, kultur, teknologi og næring i sammenheng. Ulike fagområder må jobbe mot et felles mål, og spille hverandre gode. Samarbeidet under paraplyen Røros bergstad og Circumferensen er et godt eksempel på dette.

Scenario 2030 opplevelsesregion Trøndelag: Arbeidet med kulturmiljø i opplevelsesbasert verdiskaping i Trøndelag, bygger på de tre konseptene i *Scenario for opplevelsesnæring i Trøndelag*: Trønderske gjestebud, Trønderske underverker og Trøndersk naturglede. Kulturmiljø har en viktig plass i disse konseptene, og gir mulighet til å ivareta mangfoldet og inkludere alle deler av historien i Trøndelag. Konseptene rommer immateriell kulturarv, og trøndersk og samisk kultur i utviklingen av opplevelser. Å ta vare på og utvikle særpreget i kulturmiljøene gir gode omgivelser for formidling og opplevelser, både ute i landskapet og i bymiljøene. Formidling av mat, musikk, håndverkskultur og naturarv er gode eksempler på dette, og noe som kunder etterspør. Kundeorientering er derfor viktig for opplevelsesbasert verdiskaping.

Scenario 2030 opplevelsesregion Trøndelag: I 2019 lanserte Trøndelag fylkeskommune scenarioprojektet for opplevelsesnæringen i Trøndelag. Prosjektet har gitt mer kunnskap om opplevelsesnæringene, og en retning for utvikling av Trøndelag som opplevelsesdestinasjon mot 2030.

I noen tilfeller kan besøk være en belastning for et kulturmiljø, for lokalsamfunnet, eiere og brukere. Tåleevne og sårbarhetsanalyse for kulturmiljøene og lokalsamfunn må legges til grunn for å sikre en bærekraftig forvaltning. Kulturmiljø som løftes fram i et opplevelsesperspektiv bør ha en tydelig attraksjonsverdi for både besøkende og lokalsamfunn, og tåle økt besøk. I et bærekraftperspektiv er det derfor viktig at vi jobber med kulturmiljøene som en del av en større, helhetlig besøksforvaltning.

Gjennom historiefortelling blir kulturmiljøene kilder til kunnskap, forståelse og opplevelser. Det er forskjell på å gi informasjon og å fortelle en historie. Når vi setter faktakunnskap inn i en helhetlig historie, og foredler disse gjennom virkemidler som for eksempel teater, film og aktiviteter, kan formidling av Trøndelags historie engasjere og treffe hjertet.

Tiltak i perioden 2022 – 2030

- Lage veileder for arbeidet med kulturmiljøer som er interessante i et opplevelsesperspektiv og utarbeide metodikk for besøksforvaltning
- Sikre drift og vedlikehold av tilrettelagte kulturmiljøer på en måte som skaper attraksjonskraft
- Lage arena og møteplasser for samhandling mellom aktører og miljøer
- Utvikle markedsrettet og innovativ formidling av historier som skaper opplevelser.
- Utvikle kulturmiljø og historier fra Trøndelag i tråd med Scenario 2030 opplevelsesregion Trøndelag, og synliggjøre dem i samarbeid med reiselivets markedsapparat.

8 Martna på Røros. Foto: Marius Rua Buckethaus

Infoside: Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen

Bievnesesæjroe: Vearteneaeerpie Røros bergstad j'ih Circumferensen

Verdensarvlista er etablert under UNESCO-konvensjonen om vern av verdens natur- og kulturarv, og inneholder 1121 steder. Åtte av stedene ligger i Norge: Bryggen i Bergen, Urnes stavkirke, Vegaøyene, Helleristningsfeltene i Alta, de Vestnorske fjordene Nærøyfjorden og Geirangerfjorden, Industrierarven på Rjukan og Notodden, Struves meridianbue i Finnmark og Røros bergstad og Circumferensen.

Røros bergstad ble verdensarv i 1980. I 2010 ble området utvidet til Verdensarven Røros bergstad og Circumferensen. Da fikk også disse områdene verdensarvstatus: Jordbrukslandskapene rundt bergstaden, gruvelandskapene på Storwartz/ Olavsgruva og Nordgruvområdet (Røros og Holtålen kommuner), Vinterleden (Røros og Os kommuner), og Femundshytta (Engerdal kommune).

Gjennom å innlemme de nye områdene ble det lett å forstå hvordan en stor industribedrift, en bergstad og et samfunn kunne vokse fram i uveisomme strøk og karrig natur. Samspillet mellom den samiske befolkningen og bergverks- og jordbruksamfunnet er en viktig del av historiefortellingen om verdensarven.

Innenfor hele Circumferensen ligger det bygninger og anlegg som forteller om Røros Kobberværks historie, som smeltehytteruinen på Eidet i Holtålen og tømmerrennene mellom Femunden og Feragen i Røros. Arealet innenfor Circumferensen er en buffersone, et område som skal gi en ekstra beskyttelse til de verdiene som verdensarvområdet har.

Verdensarven ivaretas igjennom plan- og bygningsloven, kulturminneloven, og ved finansiering av langsiktige prosjekter.

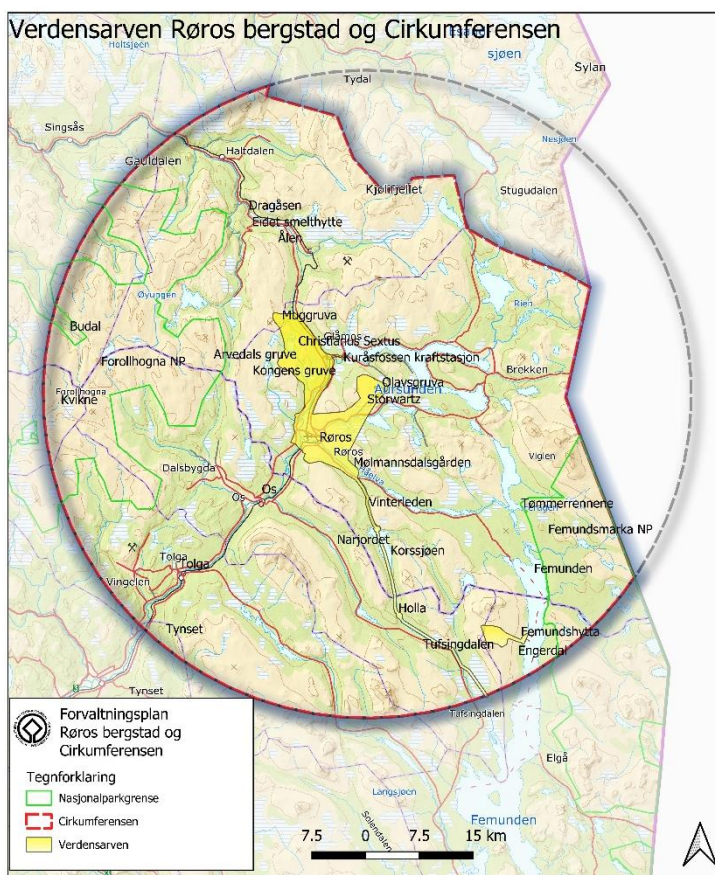
Riksantikvaren, Statsbygg, fylkeskommune og kommune er bevilgende myndigheter.

Verdensarvsenteret på Rørosmuseet har ansvar for formidling og dokumentasjon av verdensarven.

Bygningsvernsenteret er et sentralt kompetansemiljø for det antikvariske håndverksmiljøet i både Trøndelag og Norge.

Fakta Circumferensen:

Innenfor et sirkelformet område (Circumferensen) med sentrum i Storwarts gruve, og med radius på 4 gamle norske mil (45,2 km) fikk kobberværket rettighetene til alle mineraler, skoger og vassdrag. Tilgjengelig arbeidskraft hørte også med til privilegiene. Folk ble pålagt å arbeide for verket «...uden Undskyldning, dog for billig Betaling».

Tema 6: Kulturmiljø, fellesskap og demokrati

Teema 6: Kultuvrebyjrese, ektievoete jñh demokratije

Delmål	I 2030 kjenner trønderne til kulturmiljøer som bærer historier om demokrati og selvstyre, undertrykkelse og forsoning.
Retningslinjer	<ul style="list-style-type: none"> • Skoler og museene i Trøndelag bruker kulturmiljøer aktivt i undervisning og dialog om etikk, moral, demokrati og fellesskap. • Kommunene kobler seg på Nasjonaljubileet 2030 og løfter fram relevante kulturmiljø i sin kommune.

I anledning Nasjonaljubileet 2030 ser vi nærmere på hvordan kulturmiljøer i Trøndelag kan fremme inkluderende fellesskap og demokrati.

Kulturmiljø er flertydige fordi folk tillegger dem forskjellige betydninger alt etter erfaringer og kunnskap. Derfor kan et kulturmiljø bære vitne om noe som har tjent én gruppe og vært til last for en annen. Det er viktig å synliggjøre mangfoldet av kulturmiljø og flertydighetene i dem, og la folk finne fellesskap i en samtale om dem og deres aktualitet i dag.

Røros som verdensarvområde er Trøndelags del i et internasjonalt fellesskap gjennom UNESCO og Verdensarvkonvensjonen. Dette fellesskapet på tvers av alder, kultur, natur, historie og religion, er en viktig byggestein i arbeidet for gjensidig og universell respekt for menneskeheten og miljøet.

Tilhørighet, fellesskap og undertrykking. Kulturminner er konkrete spor fra fortiden som må forklares hvis de skal være noe mer enn bare ting. Kobberklede grønne spir på kirker og slott er sluttproduktet i en sinnrikt organisert kjede som startet i et livsfarlig slit i gruvene. Grundig og kunnskapsbasert formidling av kulturmiljø tar opp i seg både den stolte, den krevende og den skambelagte fortellingen. Det kan bli «god» historie til felles ettertanke.

Kulturmiljø knyttet til undertrykkelse, urett og sorg kan danne grunnlag for diskusjoner om hvordan disse hendelsene kunne oppstå, og tiltak som kan gi oppreisning og fremme forsoning. Hvilke historiske utviklingstrekk vil vi advare mot eller løfte fram som positive? Dette er et ansvar og en mulighet for alle. Institusjoner, lag og enkeltpersoner, fra fylkesting, kommune, og museum til historielag, venneforeninger, og grunneiere, kan og bør kjenne historien og bruke den som grunnlag for samtale om samfunnet.

Tanker om fellesskap og demokrati har mange dimensjoner: Likeverd, inkludering og institusjoner som ivaretar dette; den offentlige samtalen innbyggerne imellom; samlingsmerker for felles begeistring og stolthet; minner om historisk urett, skam eller ulykke til fellesskapets sorg.

Kulturmiljøene er spor etter krefter som har virket i samfunnet. Kjennskap til kulturmiljøene og Trøndelag er viktig for å styrke bevisstheten om våre egne veivalg og avgjørelser i dagens samfunn, slik at vi ikke overser de underkommuniserte historiene.

Hvilke kulturmiljø kan dette være?

Samferdsel har betydd mye for utviklingen av samfunnet. Reiser og godstransport har knyttet steder og landsdeler sammen, og bidratt til å spre informasjon og tankegods. Sjøen var tradisjonelt den viktigste ferdselsåren, men med bedre organisert veibygging, regelmessig og raskere båtfart, og jernbane, spredte nye ideer og impulser seg etter hvert. Eksempler er Nordlandsbanen, Rørosbanen, Kongevegen over Dovre, Hurtigruta, dampskips- og ferjeanløp.

Primærnæringer og ressursutnyttelse. Fiskeri med Lofotfarten, variert landbruksdrift med marginale og frodige vekstforhold, skogbruk med tømmerfløting og sagbruksindustri, utnyttelse av utmarksområder til fangst, reindrift, gruvedrift og energiproduksjon – Trøndelag er rikt på ressurser som har bidratt til samfunnsutviklingen og Trøndelags velstand. Det har gitt grunnlag for å etablere og opprettholde samfunnsstrukturer. Denne utviklingen har flere sider: For eksempel har bruk av naturområder til vannkraft og vindkraft gitt elektrisitet til storsamfunnet, men dette har også grepet inn i uberørt natur og sørsamers levesett og leveområder. Eksempler på dette er neddemming av Namsvatnet, gruvesamfunnene på Løkken Verk, Skorovatn og Røros.

Foreningsliv. Samfunnshusene er viktige i lokalsamfunnene og for lokaldemokratiet. De var arena for politisk meningsutveksling og for frivillige lag og organisasjoner. Kan de få en fornyet rolle nå som følge av sentralisering? Dersom både butikken og skolen blir nedlagt, er samfunnshuset, grenda- eller bedehuset kanskje det eneste gjenværende samlingsstedet for bygda. Det er viktig å ivareta hverdagsdemokratiet for å motvirke en forvitring av demokratiet. Eksempler er Vonheim forsamlingshus på Snåsa og de utallige andre samfunns-, bede- og grendehus rundt omkring.

Stemmerett. Kampen for allmenn stemmerett har vært et hovedgrunnlag for demokratiutviklingen i Norge og Trøndelag. Her spilte foreningsliv og samfunnshus en viktig rolle, men det finnes andre minnesmerker over denne kampen: *Myrmannssteinen* på Ekne i Levanger og *Myrmannsveien* på Heimdal i Trondheim, minner oss om tida da stemmerett var knyttet til egen eiendom. Flere kjøpte en liten og billig eiendom, f.eks. myr, for å oppnå stemmerett. *Fredrikke Marie Qvam* var en forkjemper for kvinners stemmerett. Hennes byste står utenfor Steinkjer kirke.

Kommunikasjon og medier har vært avgjørende for å spre informasjon og nye ideer. Den teknologiske utviklingen med radio, og senere TV og internett, har gjort informasjon og meningsytringer tilgjengelig for hele befolkningen. Oppslagstavler, postvesen, aviser, radio, fjernsyn, telefon og internett kan sies å bære vitne om den sterke infrastrukturen for fellesskapsutvikling og demokratibygging. Eksempler på slike kulturminner er bl.a. Fjell-Ljoms pressemuseum på Røros, telefonkiosker eller radio- og TV-master rundt omkring, f.eks. «Linken» på Rindalsskogen i Rindal og Rørvik radiolinjestasjon i Vikna.

Institusjonshistorie. Framveksten av velferds- og rettsstaten står sentralt i fortellingen om fellesskapsutvikling og demokratibygging. Rettstaten vokste ut fra lovtingene, der lovene etter hvert ble samlet og systematisert i lovsamlinger som Frostatingsloven. Frostatinget og Magnus Lagabøtes landslov fra 1224 er blant våre tidligste spor av rettsstaten. Etter lovene er en rekke andre samfunns- og livsområder blitt institusjonalisert: Straffeanstalter, skoleverk med spesialskoler, barnehjem og sykehus.

TUSEN ÅR MED HISTORIE GIR TUSEN HISTORIER Å FORTELLE

Mange steder og aktører i Norge vil i årene fram mot 2030 være med og fortelle sine historier i en jubileumsstafett som starter allerede i 2021. SNK har etablert en styringsgruppe med lokale, regionale og nasjonale aktører. SNK har også etablert et nasjonalt nettverksarbeid med stedene som ønsker å være med på feiringen. Hvert år mot 2030 har fått et tema. Sammen utgjør vi *Nasjonaljubileet 2030 - NORGE I TUSEN ÅR*.

Oversikten under viser hvilke aktører vi har vært i kontakt med. Listen vil være i utvikling fram mot 2030.

2021 KULTURMØTE OG ENDRING
Hundorp, Møre

2022 FOLKESTYRE
Eidsivating

KONGESETTE
Hafrsfjord

2023 RESSURSER OG RIKDOM
Tore Hunds rike

2024 VERDIER I LOVVERKET
Moster, Gulating, Frostating

2025 MIGRASJON OG IDENTITET
Nasjonalt utvandrerjubileum

2026 SLEKT OG SAMFUNN
Sarpsborg

2027 TILHØRIGHET
Samiske miljø

2028 FORTELLINGER OM NORGE
Vestfold, Telemark

2029 FOLKETRADISJON
Valldal, Møre og Romsdal

2030 FELLESSKAP
Stiklestad, Nidaros,
Hovedstaden, hele Norge

2031 HELGENKÅRING

Sett med vår tids øyne var ikke disse institusjonene alltid ideelle, men i samtiden kunne de være et bedre alternativ for de berørte enn den behandlingen de ville fått i samfunnet ellers. Eksempler på slike institusjoner er Falstad i Levanger og Kalvskinnet i Trondheim med bl.a. Døveskolen, Trondhjems borgerlige Sygehus, Waisenhuset, Tronka, Kriminalasylet, Vitenskapsmuseet, Midtbyen barnehage (Trondhjems Asylselskap) og Justismuseet.

Kirken, som organisasjon, er kanskje den aller viktigste institusjonen historisk sett fordi den samlet og ensrettet folket. Den var «overalt» i fylket, den hadde internasjonale forbindelser, organiserte tidlig undervisning, og stod til en viss grad for et sosialt sikkerhetsnett. Erkebisppegården og Nidarosdomen er det mest kjente eksemplene, men kirkene rundt omkring i hele fylket med tilhørende prestegårder er også del av denne historien.

Kritisk refleksjon over fortiden. Den sørsamiske kulturen, en minoritet i minoriteten, har i hundrevis av år vært utsatt for undertrykkelse gjennom fornorskningspolitikken. Uvitenheten om samisk kultur i storsamfunnet er fortsatt stor. Jødene var i lang tid uønsket i Norge og har blitt stigmatisert gjennom historien. Mange av dem ble myrdet under andre verdenskrig. Rom- og romanifolket har også blitt undertrykt, blant annet gjennom tvangssterilisering. Vi trenger mer kunnskap om og økt synliggjøring av disse kulturene, og et oppgjør med tidligere tiders holdninger.

Det finnes samiske kulturmiljø i store deler av fylket, blant annet Riasten i Holtålen og Johkegaske i Røyrvik. Det finnes snublesteiner og bygninger i Trondheim som kan knyttes til jødiske personer og miljøer, f.eks. synagogen eller tidligere butikklokaler. På Gråmyra i Levanger står ei reisende kvinnes bolig som nå er planlagt flyttet til Trøndelag folkemuseum. I Vera i Verdal, helt inntil svenskegrensa, møtes nybyggere, og den samiske og skogfinske kulturen.

Sannhets- og forsoningskommisjonen som skal granske fornorskningspolitikken overfor samer, kvener og norskfinner legger fram sin rapport i 2023. Rapporten kan gi nye innfallsvinkler til kulturmiljøarbeidet i Trøndelag.

Tiltak i perioden 2022 – 2030

- Løfte fram to til tre kulturmiljø årlig som tar opp temaet på ulike måter.
- Kunnskapsformidling; i skolene f.eks. gjennom Den kulturelle skolesekken, analoge og digitale formidlingsformer, temadager, kulturstier, arrangementer og debattarenaer.
- Fremme forskning på kulturmiljøer knyttet til temaene demokrati og selvstyre, undertrykkelse og forsoning.
- Gjennomgang av rapport fra Sannhets- og forsoningskommisjonen i 2023

9 Valg på Bispehaugen skole 1949. Foto: Schrøder/Sverresborg Trøndelag Folkemuseum

Mulige konsekvenser av planen for samfunn og miljø

Konsekvensh soejkesjstie seabradahkese jñh byjresasse

En regional plan med retningslinjer som kan få vesentlige virkninger på miljø og samfunn, skal vi ifølge plan- og bygningsloven §§ 4 – 2 og 8 – 3 konsekvensutrede. For regionale planer skal denne utredningen være på et overordnet nivå, jamfør forskrift for konsekvensutredninger § 18-1.

Målet med retningslinjene er å vise hvordan vi skal følge opp planen. Retningslinjene legger vi til grunn for regionale organers virksomhet og for kommunal og statlig planlegging og virksomhet i fylket, jamfør plan- og bygningsloven § 8-2.

Vi vurderer mulige virkninger for følgende samfunnsområder:

- By og stedsutvikling
- Kommunenes planlegging
- Klima og miljø
- Folkehelse
- Kultur og demokratisering av kulturarv

Konsekvenser for by- og stedsutvikling

Positive konsekvenser:

- Bevaring av kulturmiljø bidrar til kvalitet i stedsutviklingen, det gir identitet og variasjon, og stedene blir mer attraktive.
- Godt bevarte kulturmiljø bidrar til verdiskaping kulturelt, sosialt, miljømessig og økonomisk.

Negative konsekvenser:

- Grundigere utviklingsprosesser som vurderer flere klima og miljøforhold, koster mer og tar lenger tid. Krever god planlegging i tidlig fase på tvers av fagområder.
- Krav om bevaring kan føre til forfall hvis eier ikke har interesse eller ressurser, og det fra eiers side ikke er rom for å se på mulighetene bevaring gir.

Konsekvenser for kommunenes planlegging

Positive konsekvenser:

- Tidlig og tydelig - Større forutsigbarhet i plan- og byggesaksbehandlingen. Enklere å unngå konflikter. Bedre og mer helhetlig planlegging.
- Felles satsinger og koordinering mellom kulturarvsaktørene gjør det enklere å prioritere

Negative konsekvenser:

- Et sektoransvar og en plan til som skal samordnes på en god måte. Dette krever kompetanse og mer arbeid i innledende faser av planleggingen.

Konsekvenser for klima og miljø

Positive konsekvenser:

- Bevaring, gjenbruk og ombruk bidrar til å minske klimafotavtrykket, redusere klimagassutslipp og fører til lavere materialforbruk.

- Bevaring bidrar til FNs bærekraftsmål nr. 11 om Bærekraftige byer og samfunn, og nr. 11-4: styrke innsatsen for å verne og sikre verdens kultur- og naturarv.

Negative konsekvenser:

- Kulturminnehensyn kan begrense krav til høy arealutnyttelse, f.eks. eplehagefortetting.

Konsekvenser for folkehelse

Positive konsekvenser

- Bevaring av kulturmiljø bedrer livskvaliteten. Opplevelser og kunnskap om kulturmiljøet gir folk et bedre grunnlag til å skape tilhørighet og identitet.
- Kulturmiljø kan være en sosial arena som skaper trygghet, felles opplevelser og aktiviteter
- Bevaring av kulturminner kan bidra til attraktive steder å bo og oppholde seg, møtesteder hvor folk trives

Negative konsekvenser

- Ingen kjente konsekvenser.

Konsekvenser for kultur og demokratisering av kulturarven

Positive konsekvenser

- Alle har rett til kulturarv. Ved å løfte fram og synliggjøre mangfoldet av kulturmiljø, styrker vi mulighetene for at flere kan ta del i og interessere seg for kulturmiljø.

Negative konsekvenser

- Ingen kjent konsekvenser.

Vedlegg: Ordliste

Lissietjaalege: Baakoelæstoe

Bærekraftig utvikling - Utvikling som tilfredsstillers dagens behov uten å ødelegge framtidige generasjoners muligheter til å tilfredsstille sine behov.

Energieffektivisering - Tiltak som forbedrer energiytelsen i bygninger slik at energibehovet blir mindre.

Fredning - Fredning er vern av kulturminner og kulturmiljøer i medhold av lov, hjemlet i Kulturminneloven og/eller Svalbardmiljøloven. Kulturminner og kulturmiljøer kan være vedtaksfredet eller automatisk fredet.

Gjenbruk - Begrepene gjenbruk og ombruk brukes ofte om hverandre. Med gjenbruk menes her nyttiggjøring (gjenvinning og ombruk) av materialer og andre restprodukter som tilfaller ved ombygging eller riving av en bygning.

Kildeverdi - Verdi som tillegges kulturminner som har en særlig betydning som kilde til kunnskap om og forståelse av fortida.

Klimatilpasning - Å forstå konsekvensene av at klimaet endrer seg og iverksette tiltak for å hindre eller redusere skade, og samtidig utnytte mulighetene som endringene kan innebære. Klimagassbudsjett (for bygninger) - En utregning av klimagassutslipp fra materialer og energi som inngår i hele byggets livsløp fra utbygging, drift og vedlikehold og fram til avhending eller riving av bygget.

Klimagassutslipp - Utslipp av gasser til luft som påvirker atmosfærens evne til å holde på varmen og som slik endrer klimaet. Karbondioksid (CO₂), metan (CH₄) og lystgass (N₂O) er eksempler på klimagasser.

Kulturarv - Samlebetegnelse for materiell og immateriell kulturarv. Materiell kultur omfatter alt fra enkelte gjenstander til miljøer hvor kulturminner, kulturmiljø og landskap inngår. Immateriell kultur omfatter blant annet språk, ferdigheter og kunnskap, inkludert erfarings- og handlingsbåren kunnskap knyttet til håndverkstradisjoner og landbruk. Materiell og immateriell kulturarv bør ses i sammenheng da det sjelden er et entydig skille mellom dem.

Kulturlag - Sjøkt av mørkt, kullholdig jordlag som indikerer bosetning. Det dannes ved bosetning og bygges opp av avfall samt rester av bosetningsstrukturer

Kulturmiljø - Område av kulturhistorisk verdi der kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Kulturmiljø kan omfatte både bygde og naturgitte elementer. Meld. St. 16 (2019-2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken - Engasjement, bærekraft og mangfold, innførte begrepet «kulturmiljø» som en samlebetegnelse for begrepene «kulturminner, kulturmiljøer og landskap».

Kulturmiljø - fra 2020 brukes begrepet også som et samlebegrep som dekker kulturminner, kulturmiljø og landskap.

Kulturlandskap - Alt landskap som er påvirket av mennesker. Betegnelsen brukes når det fokuseres på den menneskelige påvirkningen på landskapet, og særlig ofte om jordbrukslandskap.

Kulturminne - Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi er kulturminner, eller kan inngå som del av et kulturminne. Kulturminner kan for eksempel være bygninger, gjenstander, hager, gravhauger, båter eller veifar. Det skilles mellom løse og faste kulturminner.

Kulturmiljøfeltet - et samlebegrep for arbeidsområdet knyttet til kulturmiljø og kulturmiljøforvaltning. Aktørene som jobber på kulturmiljøfeltet er offentlige instanser, museer, frivillige organisasjoner, private eiere, forsknings- og utdanningsinstitusjoner.

Kulturmiljøforvaltning - det arbeidet som utføres for å forvalte kulturmiljø.

Kulturmiljøforvaltningen - et samlebegrep for de offentlige instansene som har ansvaret for forvaltning av kulturmiljø etter kulturminneloven, plan- og bygningsloven, svalbardmiljøloven og gjennom diverse tilskuddsordninger

Landskap - Slik det går fram av Den europeiske landskapskonvensjonen, er landskap et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller

menneskelige faktorer. Landskap favner både natur og kultur, det naturgitte og det menneskeskapte. Betegnelsen omfatter alle typer landskap, som for eksempel jordbruks-, industri-, kyst- og fjellandskap.

Levbare byer og steder – Oversatt fra det engelske uttrykket «livable cities». Dette er byer eller steder der det er godt å leve, og som har omgivelser som bidrar til høy livskvalitet. Vurderinger av graden av levbarhet omfatter fysiske og ikke-fysiske indikatorer/dimensjoner, blant annet idrett og kultur, trygghet og helse, utdanning og læring, mobilitet, fysiske omgivelser, natur, byliv og byrom, identitet og næringsattraktivitet.

Livssyklusanalyse (LCA) – En metode for å vurdere mulige miljøpåkjenninger gjennom en bygnings totale livsløp.

Lokal verdi – Verdi som tillegges kulturmiljøer knyttet til lokal virksomhet og historie. Et kulturminne av lokal verdi kan også bli tillagt regional eller nasjonal verdi.

Nasjonal verdi – Verdi som tillegges kulturmiljøer knyttet til viktige faser og forhold i landets historie. Et kulturminne av nasjonal verdi kan også bli tillagt regional eller lokal verdi.

Ombruk – Begrepene gjenbruk og ombruk brukes ofte om hverandre. Begrepet ombruk brukes her om bygninger, bygningsdeler eller materialer som brukes om igjen i sin opprinnelige form. Det kan innebære ny bruk eller uendret bruk (med nye brukere). Se også «tilpasset ombruk».

Risiko – I dagligspråket brukes ofte begrepene fare og risiko om hverandre. De betyr imidlertid ikke det samme. Selv om en fare har potensial til å forårsake skade eller nedbrytning, er risikoen sannsynligheten for at denne skaden eller nedbrytningen oppstår under definerte omstendigheter. Risiko kan med andre ord beskrives som sjansen for at noe kan skje som vil få negative konsekvenser for kulturmiljøet.

Regional verdi - Verdi som tillegges kulturmiljøer knyttet til viktige faser og forhold i Trøndelags historie (i regionen). Et kulturminne av regional verdi kan også bli tillagt regional eller lokal verdi.

Sirkulærøkonomi – Et prinsipp for systemer og prosesser for å opprettholde verdien av strukturer, produkter, materialer og ressurser så lenge som mulig, i et lukket kretsløp hvor målet er blant annet å minske avfall og behovet for nye råvarer.

Skjøtsel – Regelmessige vedlikeholdstiltak, for eksempel vegetasjonspleie av skog, kratt og busker, for å ivareta et kulturminne eller et kulturmiljø. Skjøtsel bidrar til å synliggjøre kulturminner og sikre dem mot skader.

Tilpasset ombruk («adaptive reuse») – Begrepet brukes om bygninger hvor endring skjer på premissene til arkitekturen som allerede foreligger, med opprinnelig bruk eller endret bruk. I motsetning til transformasjon, som ofte går ut på å endre bygningsstruktur, innebærer «tilpasset ombruk» en grunnleggende tanke om å ta utgangspunkt i eksisterende bygningsstruktur, hvor bygningen danner premisser for bruken.

Transformasjon – Begrepet har flere betydninger. Transformasjon innebærer som regel endring eller inngrep i bygnings- eller bystruktur. Innenfor arkitektur kan begrepet brukes kombinert med tiltak som rehabilitering, ombygging og tilbygg. Innenfor byutvikling brukes begrepet ofte om sanering av areal før ny struktur, som gater, byrom og bygninger, etableres. Et alternativ til transformasjon av arealer kan være «byomdannelse». Et alternativ til bygningstransformasjon kan være «tilpasset ombruk».

Verdensarv – Kulturarv og naturarv som er innskrevet på UNESCOs verdensarvliste. Verdensarvområdene utgjør en felles arv som er umistelig for hele menneskeheten, på tvers av landegrensene.

Verneverdig/bevaringsverdig – Et kulturminne eller kulturmiljø som har gjennomgått en vernefaglig vurdering og er identifisert som verneverdig eller bevaringsverdig. De fleste verneverdige kulturminner og kulturmiljøer er ikke formelt vernet etter kulturminneloven eller plan- og bygningsloven. Mange blir likevel tatt vare på fordi de oppfattes som verdifulle av eiere og brukere

Vedlegg: Kunnskapsgrunnlag

Lissietjaalege: Daajroevåarome

Planen bygger på et omfattende kunnskapsgrunnlag. Her setter vi opp en oversikt over relevant kunnskapsgrunnlag for de seks temaene:

Regionale verdier og kunnskapsformidling

- Nasjonale føringer til regional og kommunal planlegging 2019 – 2023, kongelig res 14.5.2019
- Veiledere
- Riksantikvarens strategi 2017-2021. <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/2419142>
- Riksantikvarens satsing på Kulturminne i kommunen (KIK). <https://www.riksantikvaren.no/prosjekter/kulturminne-i-kommunen>
- Riksantikvarens fredningsstrategi mot 2020 for kulturminneforvaltningen (2015). <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/285158>

Byer- og tettsteder

- Riksantikvarens bystrategi 2017-2020. <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/2435308>

Håndverk og materialproduksjon

- Riksantikvarens satsing på Kulturminne i kommunen (KIK). <https://www.riksantikvaren.no/prosjekter/kulturminne-i-kommunen>
- Meld. St. 16 (2019-2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken

Klima

- Meld. St. 13 (2020 – 2021) Klimaplan 2021 -2030
- Bærekraftig klimaforbedring av eldre hus. Fagrapport 2019. Insam as og Fortidsminneforeningen. https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/bitstream/handle/11250/2582357/Klimaforbedring_av_eldre_hus.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Klimagassberegninger for vernede boligbygg i forhold til nye lavenergiboliger. <https://www.arkitektur.no/klimagassberegninger-for-vernede-boligbygg-vs-nye-lavenergiboliger?pid=NAL-EcoPublication-Attachment>
- Fortidsminneforeningen 2016: ENØK i gamle hus https://www.fortidsminneforeningen.no/images/En%C3%B8k-tiltak_i_gamle_hus_copy.pdf
- Fortidsminneforeningen 2019: Bærekraftig klimaforbedring av gamle hus. https://www.fortidsminneforeningen.no/images/B%C3%A6rekraftig_energieffektivisering_av_eldre_boliger.pdf
- SINTEFs rapport "Grønt er ikke bare en farge – Bærekraftige bygninger eksisterer allerede" https://www.riksantikvaren.no/sintef-rapport/Høringsutkast:_Riksantikvarens_klimastrategi_2021
- Bevar bygg – Bevar klima, har Rambøll Norge AS gjort en studie på klimagassutslipp fra trehus. <https://innlandetfylke.no/tjenester/kulturarv/nyheter-kulturarv/59-prosent-mindre-klimagassutslipp.19324.aspx>

Opplevelsesnæringer

- Kunnskapsgrunnlag og sluttrapport for Scenarioprojekt for Trøndelag som opplevelsesdestinasjon mot 2030, 2020, ISSN-NR 0804-1873, Nordlandsforskning
- Opplev Norge – unikt og eventyrlig, Meld. St. 19 (2016 – 2017), <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-19-20162017/id2543824/>
- Cultural Heritage Count For Europe. CHCfE Donsortium, 2015
- Verdien av kulturarv. En samfunnsøkonomisk analyse med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljø, Menon-publikasjon nr. 72/2017

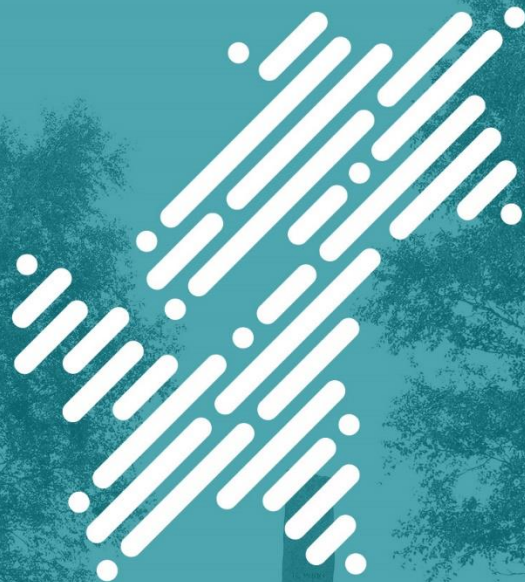
- Oslo Economics 2017: Vern gjennom bruk-Hva hindrer næringsvirksomhet med utgangspunkt i kulturminner?
- Strategi for kultur og reiseliv. Norge som attraktiv kulturdestinasjon, 2019
- Europa Nostra 2015: Kulturarven er verdifull for Europa. <http://www.kulturarv.no/kulturarven-er-verdifull-for-europa>
- Menon Economics 2017, på oppdrag fra Riksantikvaren: Verdien av kulturarv. En samfunnsøkonomisk analyse med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer. <https://www.menon.no/verdien-kulturarv-samfunnsokonomisk-analyse-utgangspunkt-kulturminner-kulturmiljo>
- Arne Holm, NIBR 2016: Kulturarv som ressurs i samfunnsutviklingen. Suksessfaktorene i by- og tettstedsutviklingsprosjekter med fokus på vern og ny bruk av eldre bygninger. [http://www.hioa.no/Om-OsloMet/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NIBR/Publikasjoner/Kulturarv-som-ressurs-i-samfunnsutviklingen f](http://www.hioa.no/Om-OsloMet/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NIBR/Publikasjoner/Kulturarv-som-ressurs-i-samfunnsutviklingen-f)
- Realdania 2015: Værdien af bygningsarven. https://issuu.com/realdania.dk/docs/vrdien_af_bygningsarv_incentive_3_m
- Morten Stige og Martin Austvoll Nome 2016: Verdien av kulturminner. Økonomisk merverdi på boliger i Oslo 2004-2013. Fortidsminneforeningens årbok 2016. Sammendrag av artikkelen: <https://fortidsminneforeningen.no/nyheter-og-hendelse/verdien-av-kulturminner>
- Vista Analyse 2016, på oppdrag fra Riksantikvaren: Indikatorer for kulturarvens samfunnsnytte. [https://www.vista-analyse.no/no/publikasjoner/indikatorer-for-kulturarvens-samfunnsnytte f Menon Economics 2017, på oppdrag fra Kulturminnefondet: Kulturminnefondets samfunnsnytte. https://www.menon.no/wp-content/uploads/2017-42-Kulturminnefondets-samfunnsnytte.pdf](https://www.vista-analyse.no/no/publikasjoner/indikatorer-for-kulturarvens-samfunnsnytte-f-Menon-Economics-2017-pa-oppdrag-fra-Kulturminnefondet-Kulturminnefondets-samfunnsnytte)
- Flere rapporter som omhandler Riksantikvarens verdiskapingsprogram ligger lenket på Riksantikvarens vitenarkiv: <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui>

Landbruk og næringsutvikling

- Oslo Economics 2017, på oppdrag fra Norsk kulturarv: Vern gjennom bruk. Hva hindrer næringsvirksomhet med utgangspunkt i kulturminner? <http://www.kulturarv.no/vern-gjennom-bruk-hva-hindrer-naeringsvirksomhet-med-utgangspunkt-i-kulturminner>
- Fylkesmannen i Nordland 2013: Ny bruk av ledige landbruksbygg. En veileder for deg med planer om gjenbruk av gårdens bygningsressurser: https://www.fylkesmannen.no/globalassets/fm-nordland/dokument-fmno/landbruk-og-mat-dokumenter/naringsutvikling-dokumenter/liv_i_fjosan_brosjyre_fyxgl.pdf
- Landbruksdirektoratet 2013: Landbruksbygg og kulturlandskap. Sluttrapport for nasjonalt utviklingsprogram: <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/dokumenter/publikasjoner/sluttrapport-landbruksbygg-og-kulturlandskap>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Landbruks- og matdepartementet 2017. Veileder: Garden som ressurs. Bygge- og anleggstiltak i og i tilknytning til landbruk – forholdet til plan etter plan- og bygningsloven: https://www.regjeringen.no/contentassets/fe55b11f67d84bc08672c87788a2df69/h-2401_garden-som-ressurs.pdf

Kulturminner, felleskap og demokrati

- Sannhets- og forsoningskommisjonen: <https://www.stortinget.no/no/Hva-skjer-pa-Stortinget/Nyhetsarkiv/Hva-skjer-nyheter/2017-2018/sannhets--og-forsoningskommisjonen/>
- UNESCO og Verdensarvkonvensjonen: <https://www.riksantikvaren.no/arbeidsomrader/verdensarv/verdensarvkonvensjonen/>
- Norge i 1000 – år <https://norgeitusenaar.no>

VI SKAPER
HISTORIE